

BÜYÜK GÜÇLERİN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ HÂKİMİYETİ ÜZERİNDEN HEGEMONYA STRATEJİLERİ: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ *

 Nezir OĞUŞ^a

Öz

Bu çalışmada büyük güçlerin Afganistan hâkimiyeti üzerinden oluşturmaya çalıştıkları hegemonya sürecinde enerji jeopolitiği hâkimiyet politikalarına yönelik pratikler ve karşı çıkışlar üzerinden tahliller yapılacak ve bu konular tartışılacaktır. Bu çerçevede oluşturulan makalede, “büyük güçlerin hegemonya politikalarında stratejik enerji kaynaklarının önemi nedir ve Afganistan’ın kilit konumu bu politikaları nasıl şekillendirmiştir?” sorularına yanıt aranmaktadır. Araştırma, yöntem açısından uluslararası ilişkilerde sert güce dayalı hegemonyal politikaları, jeopolitik teoriler ve enerji hâkimiyeti yönüyle irdeleyerek İngiltere’nin, Rusya’nın, ABD’nin, Çin’in ve AB’nin Afganistan hâkimiyeti üzerinden sağlamaya çalıştıkları büyük güç stratejilerini incelemektedir. Bu temelde oluşturulan çalışmanın temel argümanını, İngiltere’nin, Rusya’nın, ABD’nin, Çin’in ve AB’nin Afganistan üzerinden sağlamaya çalıştıkları enerji hâkimiyet politikaları ve hegemonya stratejileri oluşturmaktadır. Söz konusu büyük güçlerin tarihsel ve güncel dış politikalarının odağında kara hâkimiyet teorisi, Afganistan ve stratejik enerji coğrafyasının yer aldığı görülmektedir. Makalenin amaçları, hedefleri ve hipotezleri kurumsal veri analizine dayalı tüme varımsal bir yöntemle büyük güçlerin dış politikaları, resmi belge ve stratejiler üzerinden irdelenmiştir. Çalışma bu şekilde alana özgün bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kara Hâkimiyet teorisi, Enerji jeopolitiği, Büyük oyun, Büyük güç, Hegemonya stratejileri.

STRATEGIES OF HEGEMONIA THROUGH ENERGY GEOPOLITICS OF GREAT POWERS: THE CASE OF AFGHANISTAN

Abstract

In this study, analyses will be made and these issues will be discussed through the practices and oppositions to the energy geopolitics dominance policies in the process of hegemony that the great powers are trying to establish through the domination of Afghanistan. This article seeks to answer the questions: What is the importance of strategic energy resources in the hegemony policies of the great powers and how has

* Bu makale, 22-23 Ocak 2022 Afganistan’da Taliban Yönetiminin Küresel ve Bölgesel Etkileri adlı çevrimiçi ulusal kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

^a Doktora Öğr., Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, ogusnezir@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 03.07.2023, Makale Kabul Tarihi: 15.01.2024

Afganistan's key position shaped these policies? In terms of methodology, the research analyses hegemonic policies based on hard power in international relations in terms of geopolitical theories and energy dominance, and examines the great power strategies of the UK, Russia, the USA, China and the EU through Afghanistan dominance. The main argument of this study is based on the energy dominance policies and hegemony strategies that the UK, Russia, the USA, China and the EU are trying to achieve through Afghanistan. The historical and current foreign policies of these great powers are centred on the theory of land dominance, Afghanistan and strategic energy geography. The aims, objectives and hypotheses of the article are analysed through the foreign policies of the great powers, official documents and strategies with a deductive method based on institutional data analysis. In this way, the study aims to bring a unique perspective to the field.

Keywords: Heartland Theory, Energy geopolitics, Big game, Great power, Hegemony strategies.

Giriş

Tarihsel süreçte bilim, teknoloji ve sanayide yaşanan büyük atılımlardan sonra enerjiye olan ihtiyaç arttığından dolayı devletlerin veya örgütlerin birbirine üstünlük sağlamak amacıyla jeopolitik açıdan kilit öneme sahip alanlarda kıyasıya bir mücadele yaşanmaktadır. Nitekim bölgesel hâkimiyet ve küresel liderlik idealleriyle enerji kaynakları arasında derin ve simetrik bir bağlantı bulunmaktadır. Bu kilit ilişki nedeniyle enerji jeopolitiği bakımından stratejik öneme sahip olan coğrafyalarda büyük güçler arasında yoğun güç ve hegemonyaya dayalı politikalar geliştirildiği görülmektedir.

Devletlerin jeopolitik alan hâkimiyetine yönelik kara ve deniz alanlarında birbirlerine karşı üstünlük sağlaması amacıyla pek çok teori geliştirilmiştir. Geliştirilen klasik ve modern teorilerin neredeyse hepsinde alan hâkimiyeti ve enerji jeopolitiği ekseninde elde edilen gücün vurgulandığı görülmektedir. Bu temelde Halford John Mackinder Mackinder'ın geliştirdiği Kara Hâkimiyet Teorisi ve bu teoriyle bağlantılı olan Nicholas John Spykman'ın savunduğu Kenar Kuşak Teorisi bu çalışmanın teorik çerçevesini oluşturacaktır. Bu teoriler çerçevesinde Avrasya coğrafyası üzerinde karasal hâkimiyeti sağlayabilen bir gücün dünya hâkimiyetini de elde edip edemeyeceği çalışmada tartışılacaktır.

Avrasya bölgesinde önemli stratejik bir konuma sahip olan Afganistan'ın (Anıl, 1998-99, s. 128), petrol, demir, bakır, kurşun, kömür kaynakları bulunan Kazakistan'a, altın, civa, uranyum ve kömür rezervlerine sahip Kırgızistan'a, doğalgaz, gümüş, çinko, kömür havzalarına sahip Özbekistan'a ve doğalgaz ve petrol gibi rezervleri elinde barındıran Tacikistan'a yakın olması ülkeye avantajlı bir durum sağlamaktadır (Roux, 1998, s. 140-143). Bu stratejik geçiş güzergâhın yanı sıra Afganistan, Orta Asya bölgesinden Hint havzasına ve oradan açık denizlere açılan kapı konumunda bulunan Hayber, Kocak ve Gomal gibi kilit öneme sahip geçitlere olan yakınlığı ile stratejik önemini artırmaktadır. Bu durum Afganistan için Orta Asya-Çin alanına ve Orta Asya-Hindistan arasındaki bölgesel nitelikli bağlantıyı sağlamaktadır (Davutoğlu, 2001, s. 113).

Afganistan, jeopolitik olarak hem önemli bir coğrafyada yer alması hem de enerji kaynakları bakımından zengin Orta Asya bölgesine yakınlığı nedeniyle tarihsel süreçte büyük oyunların yaşandığı stratejik bir alan olma özelliği taşımaktadır. Neredeyse bu oyunların hepsinde güçlü devletler ve örgütler, Afganistan'da alan hâkimiyeti sağlayarak stratejik enerji güzergâhlarına erişmek ve

nihayetinde hem bölgesel hem de küresel sistemde hegemon bir güç olmak gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu şekilde tasavvur edilen çalışmada, tarihsel süreçte küresel sistemde büyük güç rekabetinin merkezinde yer alan İngiltere, Rusya¹, ABD, Avrupa Birliği (AB) ve Çin gibi büyük güçlerin kürede hegemon bir duruma yükselmek için Afganistan üzerinden geliştirdikleri kendilerine özgü stratejileri ve politikaları kara hâkimiyet teorisi üzerinden tartışılacaktır. Buna göre Rusya ve İngiltere'nin bölgesel rekabetlerinin odağındaki stratejik coğrafyaya egemen olma ve enerji kaynakları üzerinden hâkimiyeti sağlama hedefleriyle birbirine karşı üstünlük mücadelesi yürüttükleri vurgulanmıştır. ABD'nin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan'ı işgal ederek; hem Avrasya bölgesinde hem de küresel sistemde hegemonyal güç konumuna yükselme pratikleri yürüttüğü görülmüştür. Çin, ABD'nin küresel liderliğine meydan okumak ve bölgesel çevrelenmeden kurtulmak amacıyla Avrasya bölgesinde dolayısıyla Afganistan'da hâkim güç olma stratejileri yürütürken; Avrupa Birliği, bölgeye yönelik bütüncül bir politika ile enerji kaynaklarına engelsiz bir şekilde erişmek ve nihayetinde küredeki güçlü durumunu devam ettirmek istemektedir.

Bu çerçevede çalışmanın temel konusunu meydana getiren kara hâkimiyetine yönelik geliştirilen teoriler ve kenar kuşak teorileri; genelde Avrasya kıtasının barındırdığı jeo-stratejik, jeo-ekonomik avantajların özelde Afganistan'ın bulunduğu kilit konumun önemini ortaya koymaktadır. Bu teorilerden yola çıkılarak makale, Avrasya bölgesinde önemli bir konumda bulunan Afganistan'da kontrolü sağlayan güçlü bir devletin hem bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki egemenliğini göstermekte; hem de küresel sistemde güç ve hegemonya olanağını elde edeceğini iddia etmektedir.

Afganistan ile ilgili literatür incelendiğinde makalenin özgünlüğü ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim makalenin konusu ile bağlantılı olması açısından literatürdeki bazı çalışmalara değinilecek olursa: Ozturk (2015), Afganistan'ın stratejik konumuna değinerek ülkenin süper güçlerin ilgi alanı haline gelmesini ve 11 Eylül saldırıları sonrası ABD müdahalesine yoğunlaşmaktadır. Talash (2016), Afganistan'ın jeopolitik konumuna yoğunlaşarak ülkenin Çin ile gelişen ilişkilerini ele almaktadır. Qadari (2018), Afganistan'ın stratejik jeopolitik konumuna değinerek, tarihsel süreçteki işgalleri küresel terörle mücadele, büyük oyun ve jeopolitik unsurlar çerçevesinde ele almaktadır. Oghlı (2021), jeopolitik teoriler ve Afganistan'ın jeopolitik konumu bakımından Çin'in son yıllarda geliştirdiği politikalara ve iki ülke ilişkilerine değinilmektedir. Lame (2021), Afganistan'ın enerji potansiyelini ele almakta ve ülkenin kendi potansiyelleri yüksek olmasına rağmen enerji bakımından dışa olan bağımlılığını vurgulamaktadır. Şakı (2018), Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele başlıklı tezin temel varsayımı şeklinde Hazar ve Orta Asya petrollerinin uluslararası düzeydeki önemini vurgulayarak uluslararası şirketlerin bu alandaki kaynaklara yatırım yaptığını vurgulamaktadır. Çalışmanın temel hipotezi ise, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da meydana gelen jeopolitik boşluğun büyük güçler tarafından doldurulmasına yönelik mücadelelerin söz konusu petrol şirketleri arasındaki rekabetlerin bu büyük güç mücadele ve politikalarını şekillendirdiği yönündedir. Bu tez, makale ile konu açısından (stratejik enerji kaynaklarını ele alması) benzerlik göstermesine rağmen tezin temel hipotezi (petrol şirketleri arasındaki rekabet)

¹ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Rusya Federasyonu tarihselliği dikkate alınarak makalede konu ve anlam birliği sağlanmasına adına makale bütününde Rusya şeklinde yazılmıştır.

konuya yaklaşımı ve büyük güç mücadele şekilleri bakımından farklılık göstermektedir. Tez, büyük güç mücadelelerini sahada etkin bir şekilde faaliyet yürüten enerji şirketleri üzerinden kurgularken makale büyük güçlerin dış politika stratejilerindeki hegemonyal anlayışı ve bölgede sağlamaya çalıştığı üstünlük mücadelesinin odağında Afganistan'ı ve ülkelerin dış politikadaki motivasyon araçlarını (resmi kurumların ve düşünürlerin pratikleri, resmi belgeleri, hükümetlerin politikalarını) dikkate almaktadır. Çalışma hem ekonomik hem de politik düzeyde hegemonyayı stratejik Afganistan coğrafyasında sağlanacak üstünlüğe bağlaması yönüyle de farklılık göstermektedir. Bu şekilde makale, Kara Hâkimiyet Teorisi çerçevesinde büyük güçlerin enerji jeopolitiği üzerinde sağlamaya çalıştığı hegemonya stratejileri bakımından Afganistan'ı kilit ülke şeklinde ele alması çalışmaya özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Son olarak makale, kurumsal veri analizi yapılarak, büyük güçlerin temel dış politika anlayışlarını resmi kurumlar ve düşünürlerin pratikleri incelenerek tüme varım yöntemiyle Afganistan'ın kara hâkimiyet teorisinin ve stratejik enerji coğrafyasının odağında yer aldığını ortaya koymaktadır.

A. KARA HÂKİMİYET TEORİSİ VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

Neredeyse tarihin her döneminde devletlerin kurulduğu veya sonradan hâkimiyeti altına aldıkları coğrafyalar, politika yapım süreçlerinde ve dış politikada etkili olmaları için belirleyici olmuştur. Bundan dolayı, jeopolitik teorilerin de inceleme alanına giren coğrafi konumun gelecekte de mevcut önemini koruması beklenmektedir. Jeopolitik teriminin ve kavramsallaşmasının öncüsü olan Rudolf Kjellen'e göre, yaşamını sürdüren bir organizma veya devlete ait olan bir bilim dalı şeklindeki yaklaşımı çerçevesinde günümüzde hala başat aktör konumunu sürdüren devletlerin politika yapım süreçlerinde hâkimiyet kurduğu coğrafyaların etkisinde kalarak uluslararası alanda hegemon bir güç olma iddiası taşımaktadırlar (Cahnman, 1943, s. 57).

Jeopolitik terimi, ilk olarak askeri terimler içinde kullanılmaya başlanmasına rağmen; bu terim, ilerleyen dönemlerde devletlerin sahip olduğu hedefleri, idealleri açıklamada ve uluslararası sistemi yorumlamada kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede genel anlamıyla jeopolitik, coğrafi alan bakımından devletlerin birbiriyle yürüttüğü her türlü etkileşimden doğan güç ve hegemonya mücadelelerini kapsamaktadır (Khanna, 2011). Jeopolitiğin kurucusu olarak değerlendirilen Frederic Ratzel, Charles Robert Darwin'in etkisiyle devletleri birer organizmaya benzeterek; onların hayatlarını idame ettirebilmeleri için saha kazanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Jeopolitik terimini ilk defa kullanan Rudolf Kjellen'in de Ratzel'in temel görüşlerinin etkisinde kaldığı görülmektedir (Özey, 2017, s. 98).

İbn-i Haldun'un "coğrafya kaderdir" anlayışı, Napolyon Bonaparte'nin Haldun'u destekler nitelikteki "devletlerin eylemleri coğrafyalarında saklıdır" sözleri coğrafyanın önemini ortaya koymaktadır. Yine Tim Marshall'ın insanın üzerinde yaşamını sürdürdüğü topraklar tarafından şekillendirildiği tasavvuru devletlerin politikalarını, savaşları, insan karakterini, iktidarları ve sosyal gelişmişliğin temelde coğrafyalar tarafından belirlendiği savını desteklemektedir (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 225).

Jeopolitik hakkında yukarıda değinilen temel yaklaşımlar çerçevesinde küresel düzeyde hâkimiyet mücadelesi sürdüren ve dış politikalarında iddialı olan devletler, jeopolitik ekseninde politika yürütmeleri

ve başka coğrafyalara yayılmaları gibi başlıca iki önemli amaca yönelmişlerdir. Bu amaçlar bakımından jeopolitik teoriler, ülkenin öncelikleri açısından önemli olan konularda ipucu verirken bir yandan da devletlerin bu stratejik hedefleri elde etmeleri için yürütmesi gereken yayılcı politikaların meşruiyetini sağlamaktadır (Davutoğlu, 2001, s. 102-103).

Halford Mackinder, "Tarihin Coğrafi Eksenini" adlı makalesinde Dünya'da bulunan kara parçalarını kapsayan analizinde ilk kez Heartland (Kalpgâh) tanımlamasının çerçevesini oluşturmaktadır. Buna göre; Avrupa, Asya ve Afrika bölgelerinin bağlantılı olduğu Dünya Adası; Britanya ve Japonya gibi devletlerin dünya adasına coğrafi konum olarak yakınındaki adaları içeren bölgeye kıyı adaları, Avustralya ve Amerika gibi kıtaları içeren kara parçalarını ise uzak adalar meydana getirmektedir (Ashworth, 2010, s. 286).

Mackinder'ın bu şekildeki sınıflandırmasına göre; kalpgâh, dünya adasının ortasında yer alan ve "Batı'da Volga Irmağı'ndan Doğu'da Yangtze Nehri'ne; Kuzeyde Antarktika'dan Güneyde Himalayalar'a" kadar oldukça geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Bu geniş kapsamlı kalpgâh alanı, önemini Rusya İmparatorluğu'nun ve I.Dünya Savaşı'ndan başlayıp Soğuk Savaş'ın bitimine kadarki süreçte Rusya hâkimiyetinde bulunan alanın büyük bir kısmını kapsamaktadır. Ayrıca Doğu Avrupa'dan başlayıp Çin'e kadar genişleyen kalpgâh bölgesini çevreleyen, adına Rimland denilen bir hilal bu alanda yer almaktadır².

Mackinder, kara hâkimiyet teorisinde ağırlıklı olarak Kalpgâh biçiminde adlandırdığı bölgeye yoğunlaşarak bu bölgeyi çıkış kapısı olarak değerlendirmektedir. Ayrıca hem dünya hâkimiyetinin sağlanması için kalpgâhın önemine vurgu yaparken hem de ilerde denizlere egemen olan karasal bir gücün küresel sistemde etkili olacağını vurgulamaktadır (Mackinder, 1919, s. 136-86).

Halford Mackinder, jeopolitik teori ekollerine yönelik geliştirdiği teorik bakış açıları ve kavramsal çerçeveleri bu alanla ilgili yapılacak çalışmalara yönelik önemli nitelikte kaynak sağlamaktadır. Bu şekilde günümüzde geçerliliğini sürdüren bu teorinin amaçlarından biri de jeopolitik bakımından İngiltere'nin gücünün azaldığına dikkat çekmesidir. İngiltere'nin mevcut denizlerdeki üstünlüğünü göz önünde bulunduran Mackinder, devletin uluslararası sistemdeki hâkimiyetini koruyabilmesi için kara alanları üzerinde sağlayacağı üstünlüğün önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda kara hâkimiyeti teorisi, Doğu Avrupa bölgesini kontrol edebilen bir güç kalpgâha hükmeder; kalpgâhı kontrol edebilen bir gücün dünya adasını kontrol edecek ve dünya adasına egemen olan bir güç de dünyayı hâkimiyeti altına alabilecektir tasavvurunu barındırmaktadır (Özsavaş, 2016, s. 147).

Ayrıca Halford Mackinder, dünya tarihini kara ve deniz hâkimiyetini sağlamaya çalışan güçlerin birbirleriyle olan mücadelesi şeklinde ifade etmektedir. Mackinder, dünya alanını bir savaş bölgesi şeklinde görmekte ve küresel düzeyde kilit rollerde bulunan bölgelerin kontrol altına alınmasıyla küresel üstünlüğü de getireceğini iddia etmektedir (Gökmen, 2010, s. 31).

² Aslında Mackinder'ın hilal olarak tanımladığı bu bölgeyi, Spykman rimland olarak tanımlamaktadır. Bu iki tanımlama hakkında geniş bilgiye ulaşmak için bkz. <https://geopoliticalfutures.com/geopolitical-theories/?format=pdf>.

Heartland şeklinde ifade edilen alan Asya'nın merkezini ve kıtanın kuzey alanlarını içine almakta, Sibirya'dan Belucistan'a oradan da İran'a kadar genişlemektedir. Bölgenin merkezini meydana getiren denizlerden uzak karasal düzlüklere büyük ova denilmektedir. Bu şekilde büyük ova bölgesi, Sibirya'nın batı bölümünü, Türkistan coğrafyasını ve Volga Nehri alanlarını barındırmaktadır. Bu alanın ilerisinde ise İran dağlık bölgesi olarak adlandırılan bölge bulunmaktadır. Buna göre Heartland, büyük ova ve İran dağlık alanının geniş bir kısmını meydana getirmektedir (Mackinder, 1919, s. 79-94).

Mackinder, teoride vurguladığı çevrelemeye ek olarak, kara alanlarında hâkimiyeti kuran bir devletin dünya hâkimiyetini de kuracağını vurgulamaktadır. Bu nedenle devletlerin sahip olduğu coğrafi konumların ve önemlerinin devletlerin kaderini belirlediğini iddia etmektedir. Bu çerçevede küresel sistemde meydana gelen savaşları da inceleyen Mackinder, Almanya'nın barındırdığı tehdit edici gelişmelere karşı nelerin yapılabileceğini de araştırmıştır. Mackinder, teknoloji alanında meydana gelen gelişmelerin bilhassa demiryoluyla bağlantılı olan kara taşımacılığı alanındaki adeta devrim niteliğindeki gelişmelerin deniz ve kara güçleri arasında bulunan güç dengesini değiştirerek Kolombiya döneminin hâkim deniz iktidarına son verdiğini vurgulamaktadır (Owens, 2015, s. 470).

Kara hâkimiyetinin önemine vurgu yapan bir başka teorisyen ise Nicholas Spykman'dır. Spykman, küresel sistemde hegemonyaya dayalı bir düzenin tesisi için merkezde yer alan bölgeleri çevreleyen kuşak niteliğindeki bölgelerin egemenliğine alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Mevcut düzeyde merkez bölgeleri elverişsiz iklim koşulları ve kaynak yetersizliği nedeniyle bu alanda hâkimiyet kurmanın zor olmadığını fakat kenar kuşak bölgelerinde yer alan Avrupa kıtasındaki devletleri, "Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya" gibi alanlarda hâkimiyet kuran bir gücün Avrasya bölgesinde üstünlük sağlayacağı ve bu alana egemen olan bir gücün dünya anakarasına hükmedebileceğini savunmaktadır. Ayrıca Spykman, ABD'nin bu alanlarda kuracağı hâkimiyeti engelleyebilecek güçlere karşı uygulanması gereken dış politika manevralarını da teorisinde önermektedir. Nihayetinde ABD öncülüğünde kurulan NATO, Bağdat Paktı, Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO), Spykman tarafından önerilen bu politikaların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Bilge, 1958, s. 168-169).

Bu durumlara ek olarak Nicholas John Spykman, Mackinder'in temel teorilerinden ve jeopolitik görüşlerinden faydalanmakla beraber onları farklı şekillerde yorumlamış ve farklı sonuçlara ulaşmıştır. Neticede Mackinder'in ana karanın merkez bölgesine yönelik hâkimiyet teorilerini değiştirerek dünya adasında (Avrupa, Asya ve Afrika) hâkimiyeti sağlayabilmek için merkezi kuşatan çevreye hâkim olmak gerektiğini vurgulamaktadır (Sönmezoğlu, 1989, s. 427). Bu iki tez arasındaki farklılıklara rağmen temelde kara hâkimiyetin dünya egemenliği bakımından vurguladıkları önem ortak bir nitelik taşımaktadır.

Avrasya coğrafyası bahsinde Spykman'ın geliştirdiği rim (kenar alan) ve land (toprak) sözcükleri, kara terimlerinin bir araya gelmesiyle oluşan rimland yani kenar kuşak teorisi küresel düzeyde oluşacak hâkimiyete yol gösterici bir nitelikte olması bakımından önemlidir (Hasanov, 2012, s. 75). Esasen bu teori Mahan'ın dünya görüşünü de yansıtmakta ve dünya hâkimiyetinin yeraltı ve yerüstünde bulunan verimli kaynakların, ülke nüfusunun ve sınırların deniz alanlarına erişimi sağlamasından dolayı Avrasya'nın sahil bölgelerinin (Cohen, 2015, s. 26) Mahan'ın tanımlamasıyla kenar kuşağı sağlamaktadır.

Jeopolitik bakımdan benzer çalışmalar yürüten Zbigniew Kazimierz Brzezinski ise “Büyük Satranç Tahtası” isimli kitabında, Avrasya’nın önemine dair vurgulamaları özetlenirse: Bu bölgede bulunan nüfusun küredeki toplam nüfusun neredeyse %75’ini meydana getirdiğini, ABD küresel ekonomi liderliğine meydan okuyabilme kapasitesine sahip en gelişmiş altı ekonomiyi, teknolojik ve askeri bakımdan önemli gelişmeler kaydeden nükleer güce sahip Rusya, Hindistan ve Pakistan bu alanda bulunmaktadır. Neticede ABD’nin küresel liderliğine alternatif olabilecek ve ilerde bu hegemonyaya alternatif hegemonya kurabilecek kadar gelişen önemli devletlerin bu coğrafyada yer alması ve bu bölgede siyasal nitelikli bir birliğin sağlanmasının neredeyse imkânsız bir durum teşkil ettiği için Avrasya, büyük güç iddiasında bulunan devletler için özelde ABD açısından bir satranç tahtası özelliğine sahiptir (Brzezinski, 2020, s. 52-53).

Brzezinski’nin kitabında vurguladığı şekliyle Kazakistan, Çin ve Hindistan gibi devletlerin batısında yer alan alanları, Yemen, Ortadoğu, Türkiye’nin ülke sınırlarını ve doğu bölgeleriyle Kafkaslar tarafından daraltılan istikrarsız alanı gerginleşen küresel şiddet bölgeleri şeklinde nitelendirmiştir. Brzezinski’nin Balkanlar olarak nitelediği bu bölgeler, uluslararası sistemde hegemon güç olma iddiası taşıyan devletler için yoğun rekabet alanı ve etnik açıdan kargaşanın bulunduğu için bundan hareketle alanın içinde daraltılmış bir bölge şeklinde Avrasya Balkanları nitelendirmesini yapmaktadır. Bu nitelendirme çerçevesinde, “Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan” devletleri bu tanımlamada yer almaktadır (Brzezinski, 2018, s. 81-176).

Ekonomik faaliyetler açısından da jeopolitik kavramının önemli bir bileşeni olarak rimland alanı üzerinde sağlanacak bir hâkimiyet için gerekli bir güç unsuru şeklinde belirlenmektedir. Nitekim kenar kuşak jeopolitiği sadece stratejik anlamda değil aynı zamanda oldukça önemli olan ticaret bölgelerini ve yollarını da barındırmaktadır. Bu özelliklerin yanında stratejik güzergâhların ve ekonomik faaliyetlerin ayrılmaz parçalar olduğu değerlendirildiğinde enerji jeopolitiği alanındaki rekabetin daima jeopolitik olgusunun bir bileşeni olduğu görülmektedir (Boniface, 2018, s. 22-27).

Büyük güçler arasındaki rekabetin önemli bir unsuru olarak enerji jeopolitiği, hem enerji kaynaklarının olduğu bölgeleri hem de enerjiye olan arz ve talebin meydana geldiği bütün coğrafik unsurları barındırmaktadır. Bundan dolayı enerji jeopolitiği neredeyse küresel düzeydeki bütün rekabet alanlarını, güç mücadelelerini ve sistemde meydana gelen gelişmeleri kapsamaktadır (Demir, 2010). Günümüzde gerek büyük güçlerin enerjiye olan bağımlılığı gerekse de enerji bakımından jeopolitik öneme sahip alanlarda meydana gelen bu rekabet ve hegemonya mücadeleleri jeopolitik yapının geçmişe göre daha fazla dinamik bir hal almasını sağlamaktadır. Nitekim jeopolitik değişim ve dönüşümlerin en yoğun yaşandığı alanlar enerji jeopolitik alanları olarak vurgulanabilir. Son dönemdeki jeopolitik alandaki rekabetlerin Avrasya’nın kenar kuşağı üzerinde meydana geldiği görülmektedir. Bu şekilde Avrasya bölgesi Ortadoğu ile birlikte büyük güçlerin enerji hâkimiyeti üzerindeki politikaları yoluyla bu enerji bölgeleri günümüzdeki jeopolitik mücadelenin merkezi haline getirmektedir (Demir, 2010).

Bu çerçevede enerji jeopolitiğine dayalı hegemonya mücadelesinin önemli bir yönünü ayağını enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyalara yakın stratejik alanlar oluşturmaktadır. Ayrıca bu coğrafyalarda bulunan kaynakların asimetric bir şekilde dağıldığı göz önünde bulundurulursa asimetric

olan bu enerji kaynaklarının küresel düzeydeki talepleri karşılayabilme kapasiteleri bakımından bazı alanlar ön plana çıkmaktadır. Bu şekilde enerji jeopolitiği, yeni enerjilerin ve bu enerjilerin oluşturduğu rezervlerin ortaya çıkmasıyla güncellenmektedir. Bu güncellemelere rağmen neredeyse değişmeyen tek şey, zengin enerji alanlarına sahip bölgelere yönelik bölgesel güç mücadelesi ve küresel rekabet politikaları olgusudur. Afganistan, gerek yer aldığı stratejik coğrafik konumu nedeniyle gerekse de enerji kaynaklarının aktarım güzergâhında yer almasından dolayı dönem dönem küresel hâkimiyet için büyük güçlerin hâkimiyet mücadele alanı ve hegemonya stratejilerinin odağı haline gelmektedir.

B. BÜYÜK OYUN STRATEJİLERİ VE YENİ BÜYÜK OYUN(LAR)

Afganistan mevcut şekliyle büyük bir bölümünü dağlık alanlar meydana getirmekte ve komşu ülkelere oranla daha az zenginlikte yeraltı kaynaklarını barındırmaktadır. Buna rağmen Afganistan'ın büyük güçler açısından önemini ortaya koyan başka özellikler mevcuttur. Bu önemli niteliklerden bazıları; nükleer üç büyük güç konumunda bulunan Rusya, Hindistan ve Pakistan'a jeopolitik olarak yakın bir konumda bulunması, Rusya'nın temel hedeflerinden biri olan güneye inme stratejileri dolayısıyla açık denizlere erişimini engelleyen, Hazar bölgesinde yoğun bir şekilde bulunan kaynakların Hint Okyanusu'na taşınmasında stratejik geçiş güzergâhında yer almasıdır (Özsavaş Atay, 1998-99, s. 23).

Yeryüzünde bulunan enerji kaynaklarının hâkimiyetine ilişkin mücadele başlangıçta İngiltere ve Rusya arasında 19.yy. boyunca yoğun bir şekilde yaşandığı görülmektedir. Bu rekabetin temel nedeni olarak İngiltere'nin Hindistan'a ve alt kıtaya yönelik stratejilerine karşılık Rusya'nın Orta Asya enerji coğrafyasına yayılma politikaları yer almaktadır. Tarihte bu stratejik alanlara yönelik hâkimiyet mücadeleleri ve hegemonya politikalarına büyük oyun adı verilmektedir (Lacoste, 2008). Nitekim bu büyük oyun politikaları çerçevesinde Afganistan, İngiltere ve Rusya'nın yoğun hâkimiyet ve rekabet mücadelelerinin temel alanı olurken, dönemin İran Hükümdarı Dara'nın yönetiminden (M.Ö. 500) itibaren, "Büyük İskender, Sakalar, Ak-Hunlar, Araplar, Gazneliler, Harzemşahlar, Moğollar ve Babürler" benzeri oldukça önemli güçlerin işgaliyle karşılaşmıştır (Qazi, 1997).

İngilizler tarafından Asya'nın gözetlenildiği yer şeklinde nitelendirilen Afganistan, Orta Asya bölgesinin yanı sıra Güney Asya'nın ortasında bulunan stratejik geçiş güzergâhlarından birini meydana getirmektedir (Büyükbaş, 2006, s. 8). Bu şekilde yer aldığı coğrafya açısından stratejik öneme haiz konumundan dolayı Afganistan, büyük güçlerin rekabet ve çatışma alanlarının bulunduğu bir bölgede adeta sıkışmış bir vaziyettedir. Afganistan, neredeyse bütün büyük güçlerin yoğunlaştığı bir alanda bulunması hem kilit konumunun yanında jeopolitik anlamda verimli kaynakları barındıran alanların oldukça yakınında bulunması hem de enerji transfer geçiş bölgesinde bulunması ülkenin önemini artırmaktadır. Bu nedenle Afganistan, tarih boyunca jeopolitik önemini ve temel çatışma alanı konumunu sürdürmektedir. Afganistan'ın bu stratejik öneminin yanında AB, Rusya ve Çin gibi uluslararası ilişkiler bakımından etkili olan güçlerin arasında bulunması ve İran'ın sınırında bulunmasının yanında uyuşturucu trafiği ve radikal örgütlerin eğitim üssü olma durumu, istikrarsız siyasal yapısıyla ABD için önemli bir hegemonya alanını oluşturmaktadır (Şahin, 2010, s. 5).

Avrasya'da yer alan Orta Asya bölgesi, enerji bakımından oldukça önemli kaynakları barındırması nedeniyle soğuk savaşın hemen akabinde dünyanın büyük güçlerinin bu bölgeye ilgilerinin kabarması ve dolayısıyla bölge üzerinde geliştirilen politikalarla önemli bir rekabete yol açtığı görülmektedir (Uslu, 2006, s. 207). Orta Asya bölgesi, Mackinder'ın jeopolitik bakış açısına uygun bir şekilde Afganistan ve Hindistan'a açılan önemli kapı olarak değerlendirilmektedir. Bu bölge, İngilizlerin Hint kolonisinin güvenliğini sağlayabilmek amacıyla tampon görevi konumunda olmamasına rağmen bölgeyi tamamen ele geçirmeye çalıştığı da görülmektedir. Bu dönemde Ruslar, bölgede inşa ettiği geniş demiryolu ağlarıyla Avrasya'ya doğru genişlemesini ve bölgede hâkimiyet sağlamasını mümkün kılarken, deniz gücü konumunda bulunan İngiliz İmparatorluğu ise Ruslara oranla bölgede hızlı bir şekilde hâkimiyeti sağlaması nerdeyse imkânsız bir olasılık barındırmaktadır (O'Hara and Haffernan, 2006, s. 59). Bunun bilinciyle hareket eden İngilizler bölge üzerinden politikalar üretmiştir.

Nitekim bu bölge İngiltere'nin sömürge imparatorluğu ve günümüzdeki hegemonya politikalarıyla örtüşmektedir. Bu bakımdan İngiltere, geçmişte Rusya ve Çin ile bölgesel rekabete dayalı alan hâkimiyeti politikaları yürüttüğü gibi günümüzde ABD ile derin ve güçlü siyasal bağlar geliştirerek alan üzerindeki nüfuzunu geliştirmeye çalışmaktadır (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 264).

Bundan dolayı Afganistan'da Dost Muhammed iktidarı döneminde, Rusların İran'ı kontrol altına alarak etki alanlarını Afganistan'a ve Hindistan'a kadar genişletebileceği kaygısıyla İngilizler, bu dönemde sömürgelerini Ruslardan korumak amacıyla sömürge merkezlerinin kontrolünü İran'dan Afganistan'a taşımıştır. Bu amaçla Rusların yayılmasını Afganistan'da önleme stratejilerini izlemiştir. Bu çerçevede İngilizler, Rusların kendilerinden önce Afganistan'ı işgal edebileceğini düşünerek ülkeyi Ruslardan evvel ele geçirme politikalarında bulunmuştur. İngilizlerin bu dönemde güttüğü politikalar Afgan-İngiliz savaşları şeklinde de adlandırılmaktadır (Raşid, 2001, s. 18).

İngilizlerin ve Rusların bu politikalar yoluyla bölgede sağlamaya çalıştıkları üstünlük mücadelesinin neredeyse en önemli alanı olan Afganistan, söz konusu iki büyük gücün hâkimiyet mücadelesinin ortasında kalmış stratejik bir devlet olarak kuzeyden Rusların güneyden de İngilizlerin tehditlerine maruz kalmıştır. Bu bakımdan dönemin iki büyük gücü olan Ruslar ve İngilizler arasında yaşanan yoğun mücadeleler Afganistan'ı iki devlet arasında tampon ve denge unsuru durumuna getirmiştir (Çeçen, 1998-99, s. 112).

Nitekim Rus İmparatorluğu, Avrasya'ya yönelik geliştirdiği stratejiler nedeniyle kendisine rakip güç konumunda bulunan İngiliz İmparatorluğu ile pek çok alanda rekabete girişmiştir. Büyük oyunu oluşturan bu durum, coğrafya ve nüfus üzerinde sözü edilen iki emperyal gücün bölgede kurmaya çalıştığı hâkimiyeti, bölgenin kontrolü ve güvenliği bakımından rekabet alanı haline gelmiştir (Yetişgin, 2006, s. 679). Bu şekilde Rusya'nın Heartland üzerinde geliştirdiği üstünlük mücadelesi alanını güneye doğru genişletmesi İngiliz İmparatorluğu'nda büyük bir endişe oluşturmuştur. Nitekim Çarlık Rusya'sının bu alanda sağlayacağı kontrolün ve hâkimiyetin İngiliz İmparatorluğu'nun geliştirdiği jeopolitik stratejiler ve ekonomik temelli politikalara karşı büyük bir meydan okuma sağlamıştır (Fromkin, 1980, s. 937-938). Alan hâkimiyeti üzerine yaşanan bu yoğun rekabet ortamında dönem dönem üstünlüğün İngilizlerin eline geçtiği görülmektedir.

İngilizlerin alanda üstünlüğü ele geçirmeye birlikte stratejik bölgeye yönelik yürürlüğe koymaya çalıştığı bu politikalar Rusya tarafından önemli bir güvenlik sorunsalı şeklinde algılanmıştır. Bu endişe ve amaçlarla Rusya, 1979'da Afganistan'a savaş açmış ve ülkeyi hâkimiyetine almıştır. Bu işgalde Rusların İngilizlere karşı uzun yıllardır sürdürdüğü rekabetin bir ürünü ve 1850'de ortaya koyduğu Orta Asya bölgesini işgal girişimlerinin devamı şeklinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu girişimi yeni büyük oyunun başlangıcı olarak görenler de mevcuttur. Buna rağmen Rusya'nın Afganistan işgaline son vermesi akabinde dağılmasıyla birlikte bölgede bulunan kaynaklara, önemli geçiş alanlarına ve gelişmiş küresel pazarlara ulaşma mücadelesiyle nükleer silahlar üzerinde şekillenmeye başlayan bu yeni büyük oyunda İngilizlerin yerini artık ABD'nin aldığı da vurgulanmalıdır (Ülkü, 2002, s. 39-40).

Bu şekilde oluşan yeni büyük oyun kapsam olarak, Orta Asya bölgesiyle Kafkasya bölgelerinin modern jeopolitik alanındaki değişim sonucunda çeşitlenen aktörler ve politikalar bakımından büyük oyundan daha kapsamlıdır. Bu çerçevede bölgeye yönelik geliştirilen jeopolitik yaklaşımlarda ekonomik, ideolojik rekabet ve hegemonya süreçleri göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Avrasya Bölgesi'nin enerji güvenliğinin sağlanması, ekonomik bakımdan entegrasyonların artırılması ve bu stratejilere yönelik tampon bir nitelik taşıması bölgesel ve küresel güçlerin dikkatlerini enerji kaynaklar temelli politik bir amaçla jeo-ekonomik bir boyuta çekmiştir. Bu şekilde Avrasya, küresel güçlerin ekonomik ve siyasal rekabetleri açısından önemli bir alan olma pozisyonunu sürdürmektedir (Amineh, 2014, s. 208).

1900'lü yılların başında petrolün gittikçe artan stratejik önemiyle birlikte enerji kaynakları ABD'nin de dikkatini çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, büyük oyun olarak adlandırılan stratejileri neredeyse tek başına hayata geçirmiştir. Bu dönemdeki stratejilerin temel odağı, enerji kaynağı olarak petrolün paylaşımı sorunu oluşturmaktadır. Yine bu dönemde enerjinin stratejik önemde yer aldığı coğrafyaları Ortadoğu, Kafkaslar ve Hazar Bölgesi oluşturmaktadır. Bu şekilde küresel aktörlerin yegâne amacını enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyaların ve stratejik öneme sahip olan ticari geçiş noktaları üzerindeki hâkimiyetin sağlanmasıdır (Sevim, 2012, s. 43-87). Bu bağlamda ABD'nin Asya bölgesindeki jeopolitik hedefleri için geliştirdiği stratejilerde Afganistan, çok kritik bir rol üstlenmektedir. Nitekim ABD karar alıcıları ve stratejik aklı tarih boyunca Afganistan'a önemli anlamlar yüklemiş ve Orta Asya'da bulunan zengin yeraltı kaynakların aktarımında Afganistan'ın coğrafik avantajından yararlanacağı gibi bölgesel ve küresel güç merkezinin oluşumunda da ülkeyi bir nevi satranç tahtası olarak nitelendirmiştir (Foster, 2008, s. 2).

ABD'nin stratejik coğrafyadaki enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyet stratejilerinin temelinde hegemonya anlayışını yansıtmaktadır. Nitekim Brzezinski'ye göre, ABD'nin Avrasya bölgesinde ve uluslararası sistemde uyguladığı politikaların temelinde hegemon güç olma amacını taşımaktadır. Bu çerçevede ABD'nin Avrasya bölgesinde yürüttüğü hegemonyal politikalarında Afganistan kilit bir ülke şeklinde ön plana çıktığı görülmektedir (Brzezinski, 2005, s. 259- 63). Afganistan aynı zamanda ABD, Rusya ve Avrasya bölgesinde bulunan devletlerin sahip olduğu önemli enerji havzalarının kontrolünün sağlanması için yürüttüğü politikalar açısından jeostratejik bir coğrafyada yer almaktadır. Ayrıca ABD'nin küresel düzeydeki egemenliğini tehdit edebilecek güçler olan Hindistan ve Çin'in yakın bir coğrafyadan denetlenip, çevrenmesi açısından da önemlidir (Kireççi, 2011, s.6). Tüm bu nedenlerle

İngilizler, Sovyetler ve ABD büyük oyun stratejileri çerçevesinde Avrasya kıtası ve Afganistan'ı ele geçirme mücadeleleri içerisinde oldukları görülmektedir.

C.RUSYA'NIN ENERJİ HÂKİMİYET POLİTİKALARI VE AFGANİSTAN MÜDAHALESİ

1912'de Aleksey Vandam tarafından yayımlanan *Our Situation (Bizim Konumumuz)* adlı kitapta Rusya'nın diğer coğrafyalarda yayılmasında deniz alanlarının önemine ve rolüne vurgu yapılmaktadır. Vandam'a göre; İngiltere deniz gücü iken Rusya karasal alanda hüküm süren önemli bir karasal güç şeklinde birbirlerinin rakipleri durumunda bulunmaktadır (Cafersoy, 2002, s. 64). Benzer şekilde Aleksander Dugin tarafından geliştirilen ve Rusya'nın yeni bir ulus olma sürecine girdiğini vurgulayan tezlerinde, Avrasya'nın Rusya açısından tarihi bir coğrafya ve sorumluluk alanı şeklinde tanımlayarak Rus jeopolitiğinin eksenini çizmektedir. Özellikle Balkanlar'da NATO'nun ve Avrupa Birliği'nin genişleme politikalarının Rus çıkarları açısından bir tehdit olduğu vurgulanmaktadır (Dugin, 2005).

Aleksander Dugin tarafından geliştirilen Avrasyacılık anlayışı çerçevesinde Afganistan, çok kutuplu küresel sistem tasavvurunun Pan-Avrasya alanında ve bölümün alt başlığında İslami nitelikli kıtasal büyük bölge şeklinde değerlendirilmektedir. Nitekim Rusya'nın Avrasyacılık anlayışı çerçevesinde geliştirdiği yaklaşımlar, güçlü bir aktör olmamasına rağmen Afganistan'ı dış politika öncelikleri bakımından önemli kılmaktadır. Bu çerçevede Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın siyasal ve dinsel nitelikte yenilenmelerinin yanında tarihsel bir hedef şeklinde süregelen Rusların sıcak denizlere inme politikasının başarılı olabilmesi için İran'a verilen büyük önemin Afganistan'dan kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Bu bakımdan Rusya ve İran'ın geliştirmeye çalıştığı yoğun ilişkiler çerçevesinde Afganistan ve Pakistan'ın bu stratejik müttefiklik tanımında hür İslami nitelikli bir konfederasyon olarak yer almaktadır (Dugin, 2014, s. 49-58).

Bu şekilde enerji alanında stratejik nitelikli koridorlar yoluyla kuzey-güney yönünde Rusya'ya karşı oluşabilecek ittifakların engellenmesi düşüncesi, Dugin tarafından alanın Rusya jeopolitiğine uyarlanması bir neticesi olarak değerlendirilmektedir. Orta Asya ülkelerinin ekonomik açıdan Rusya'ya bağlı olmalarının yanında Rusların bu ülkelerle Hazar bölgesini arka bahçe veya yakın çevre bakımından nitelendirdiği için bu alanlar jeopolitik olarak gözde alanlar konumuna yükselmektedir. Bu nedenle Rusya, Avrasya'daki enerji verimliliğini politik açıdan önemli bir koz haline getirmeye ve bölgede Rusya'nın etkisini tekrardan sağlamaya çalışmaktadır (Turan, 2010, s. 53). Rusya'nın bu politikalarına karşı ABD ise Rusya'yı saf dışı bırakarak enerji boru hatları projeleriyle bölgeye dâhil olma çabasındadır (Parlar, 2003, s. 620).

Önde gelen petrol tüketicisi devletler ihtiyaç duyduğu çeşitli enerji kaynaklarını karşılayabilmek amacıyla alternatif enerji kaynaklarına yöneldikleri gibi enerji bakımından zengin ülkelerle ilişkileri geliştirmek istemektedirler. Rusya, özellikle enerji kaynakları üzerinden elde edeceği gücün siyasi ve askeri alanlarda da gücünü arttıracığının farkında olan devletlerin bilhassa ABD'nin Rusya'ya temkinli yaklaşmasını doğurmaktadır. Bu bağlamda transatlantik toplumun bir parçası olan Rusya'nın Avrasya'da istikrarı sağlaması ABD'e karşı stratejisinin bir parçası olarak kabul görmektedir (Brzezinski, 1998).

Bu bağlamda Afganistan, Rusya'nın gerek büyük oyun bağlamında İngilizlerle girdiği temel mücadele alanlarından biri olması gerekse de günümüzde alana yönelik geliştirdiği politikalarda bölgeye olan ilgisini ortaya koymaktadır. Öyle ki zamanla Afganistan'ın gelişmesine yönelik kalkınma hamlelerinde, altyapının gelişmesinde Rusların yardımları önemli bir boyuta ulaşmıştır. Ancak Afganistan, bünyesinde bulundurduğu farklı etnisiteler, aşiret oluşumlarının devamlı mücadele halinde oldukları için ülkenin siyasi birliği sağlanamamaktadır. Ne zamanki yönetime Komünist ideolojiye yakın bireyler gelmemişse Rusların müdahaleleri başlamıştır. Nitekim Başbakan Hafızullah Emin, Başkan Taraki ile aralarındaki anlaşmazlık artınca Taraki'ye suikast düzenleyerek ülke Marksist rejim üyelerinin yönetimine geçmiştir. Ancak bu yönetim değişikliğine rağmen ülkede süregelen İslami direniş hareketini etkilememiştir (Sander, 1998, s. 23). Daha sonra yönetime geçen Hafızullah Emin, Sovyetlere yakın bir politika yürüteceğini beyan etmesine rağmen Ruslar bu yönetim değişikliğini tasvip etmeyip kendisine daha yakın bir siyasi çizgide olan Babrak Karmal'ı ülkenin yönetimine getirmek için çalışmalara başlamıştır (Saray, 2002, s. 190).

Bu çalışmalar neticesinde Hafızullah Emin, Sovyet ordusu tarafından 1979'da görevden uzaklaştırılarak yerine eski Başbakan Yardımcısı Babrak Karmal'i getirmiştir. Afganistan'da Babrak Karmal yönetimiyle birlikte Rus ordu mensubu sayısı 1980 Ocak'ında 85 bine yükselmiş ve ülkedeki stratejik noktalara konuşlandırılmıştır. Bu gelişmelerden sonra Karmal, 1979'da ülke yönetimini resmen devir almıştır (Bal, 2002, s. 275). Rusya, Afganistan'ın daveti üzerine 1978'de vardıkları mutabakat metni çerçevesindeki "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması'na" bağlı kalarak Afganistan'a müdahale ettiğini belirtmiştir. ABD, bu işgale karşı Sovyetlere yönelik tarım ürünleri ambargosu uygulamış, SALTII Anlaşmasının senatoda onaylanmasını askıya almış ve işgale yönelik uluslararası alanda ilave tedbirlerin alınması için girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca ABD, hem bu işgal girişimi hem de İran ile yaşanan sorunlar nedeniyle Hint Okyanusunda kalıcı bir deniz gücü buldurmaya başladığını açıklamıştır (Sander, 1998, s. 505-506).

1970'li yılların sonlarına doğru Komünist ve İslami hareket mensupları arasında çatışmalar başlamış ve ülkenin Ruslar tarafından işgal edildiği döneme kadar sürmüştür. 1973'te Marksistler, darbe yaparak Zahir Şahı yönetimden indirmiş yerine Davut Han geçmiştir. 1978'de ise Davut Han yönetimden uzaklaştırılmıştır. Ülkedeki bu iç karışıklık Sovyetlerin işgaliyle son bulmuştur (Raşid, 2001, s. 21). Nitekim Rusya, 1980'lerde Afganistan'daki işgalin başarısızlığa doğru gittiğini görmeye başlamışlardır. İşgalle geçen 5 yıllık süre zarfında Rusların Afganistan'da bulunan ordu mensubu 140 bini açmış; bunlardan 25 bini ölmüş, 10 binlercesi yaralanmıştır. Bu yıllarda Rusya'nın onurlu bir geri çekilmeyi düşünürken ülke yönetiminde de Marksistlerin etkin olmasını sağlamaya çalışmıştır (Oğuz, 1999, s. 214-215).

Rusların bu şekilde Avrasya bölgesinde ve özellikle Afganistan'da etkinlik alanını korumaya yönelik politikaları, Mackinder'ın jeopolitik eksenindeki askeri güce verdiği değerle ilişkili olarak Sovyet askeri mirasının devamı olarak ekonomik ve siyasi nitelikli araçların da alana yerleştirilmesini kapsamaktadır (Tsygankov, 2003, s. 2010). Rusya'nın Hazar bölgesine yönelik temel dış politika hedefleri; ülkenin bölgeye yönelik çıkarlarını korumak amacıyla kendisine dost ve tampon bir bölge sağlamak istemesi, bölgedeki istikrarsızlığa yol açabilecek etnik çatışmaların durdurulup

bölgenin istikrara kavuşturulması, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi devletlerin enerji kaynaklarından olabildiğince istifade etmek, yabancı güçlerle beraber özellikle Amerika'nın bölgedeki varlığını yok etmek şeklinde belirtilebilir (Öztürk&Sarıkaya, 2005, s. 147).

SSCB'nin dağılması ve sonrasında bölgede güçlü bir şekilde beliren ve "Türkiye, Rusya, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'den" oluşan devletlerin Orta Asya'dan başlayarak kenar kuşak gölgesine kadar uzanan önemli transfer yolların Avrasya bölgesini Doğu ve Batı şeklinde GSM, enerji, ulaşım ve ticaret ağları nedeniyle rekabet durumunu ve stratejik nitelikli müttefik oluşumuna girişmiştir. Afganistan sahip olduğu jeopolitik önemdeki geçiş yolları, Vahan Koridoru aracılığıyla Orta Asya'dan Hint alt kıtasına geliştirilen enerji transferin temel rotasını barındırması nedeniyle neredeyse bölgenin her bir yanına yayılan ve küredeki her devleti ilgilendirecek iç çatışmalar esasında bölgesel ölçekli stratejik dengelerin bir sonucudur (Davutoğlu, 2001, s. 480). Avrasya bölgesi Rusya, ABD ve Çin benzeri büyük güçler için önemli bir rekabet alanını oluşturmaktadır (Pirro, 2013, s. 134-135). Bu nedenle Rusya'nın bölge üzerinde hâkimiyet kurarak bölgede etkili bir güç olmaya çalıştığı görülmektedir.

Vladimir Vladimiroviç Putin'in 2000'de Rusya Devlet Başkanlığı görevine gelmesiyle beraber Rus dış politikası açısından milat sayılabilecek önemli bir değişim meydana gelmiştir. Nitekim Putin, kendine has yöntemlerle Gürcistan, Çeçenistan ve günümüzde Ukrayna sorunlarını sert güç kullanarak çözmeye çalışmıştır. Esasında Putin, eski SSCB topraklarının bugünkü Rusya'nın doğal toprakları olduğunu öne sürerek ülke sınırlarını genişletmeye çalışmıştır. 11 Eylül'de meydana gelen saldırılardan sonra Putin, Rusya'nın genişleme idealleri için uygun zeminin oluştuğunu düşünerek yakın coğrafyasında, Orta Asya, Afganistan kısacası Avrasya bölgesi üzerinden yeniden üstün bir güç konumuna gelerek küresel sistemde hegemonya kurma girişimlerinde bulunmuştur (Doğan & Yalçınkaya, 2023, s. 8).

Günümüzdeki Rusya'nın, Soğuk Savaş sonrası süreçte uygulamaya çalıştığı Neo-Avrasyacılık politikaların temelleri 1800'lerde tasavvur edilen Klasik Avrasyacılık anlayışını meydana getirmektedir. Esasında Avrasyacılık düşünce sisteminde, siyasal, ekonomik ve ülke güvenliğiyle ilgili konular tek tipleşerek bu özellikler Rusya'nın jeopolitik idealleriyle derinden bağlı büyük bir Rusya oluşturma eğilimi taşımaktadır. Nitekim Kara Hâkimiyet teorisinde dile getirilen Avrasya bölgesinde egemenliği sağlayabilen bir gücün dünyaya da egemen olacağı tasavvurunun bir nevi gelişmiş halini taşımaktadır. Öyle ki Neo-Avrasyacılık çerçevesinde Putin, yakın coğrafyasında bulunan devletlerle yoğun işbirliği ve ittifak temelli ilişkiler geliştirecek gerektiğinde bu coğrafya üzerinde sert güç uygulamalarına başvuracaktır (İşyar, 2004, s. 57- 58).

Günümüzde Rus dış politikasında sert güç unsuru olarak sürekli bir şekilde caydırıcılık niteliğinde gelişmiş ordularından daha fazla başvurduğu unsur olarak petrol ve doğalgaz ön plana çıkmaktadır. ABD'den sonra en büyük petrol üreticisi konumunda bulunan Rusya ile ilişkileriniz ne kadar gelişmişse enerjii de o kadar ucuza Rusya'dan temin edebilirsiniz (Marshall, 2023, s. 25). Ukrayna savaşında Rusya, Avrupa Birliği'ne karşı enerji kartını adeta bir silah şeklinde kullandığı görülmektedir (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 227).

Rusya, kurulduğu günden bu yana enerji kaynaklarının ihracına yönelik geliştirdiği dış politika stratejilerinde enerjinin önemli bir konumda yer aldığı görülmektedir. Nitekim Vladimir Putin'in yönetime gelmesiyle beraber ülkenin enerji stratejisine yönelik dış politika tasavvuru ve bölgesel stratejiler bakımından temel rekabet aracı olarak adeta bir dönüm noktasını meydana getirmektedir. 2000'lerden günümüze değin Putin'in enerji politikaları yoluyla Rusya'nın tekrardan süper güç olabilmesi için önemli bir nitelik taşıdığını vurgulanmaktadır (Orban, 2008, s. 11). Rusya'nın yaşadığı krizlerde, ABD veya başka büyük güçlerle sorunlar yaşadığında dış politikanın caydırıcı bir aracı olarak sert güç ve enerji kartının yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki Putin, Gürcistan, Çeçenistan, Kırım veya Ukrayna krizlerinde batıya karşı yoğun bir şekilde enerji kartını kullanarak kendisine yönelik oluşan tepkileri ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

D.ABD'NİN HEGEMONYA STRATEJİLERİ BAKIMINDAN AFGANİSTAN'A MÜDAHALELERİ

18. ve 19. yüzyıllarda küresel sisteme hâkim olan Avrupa merkezli bir özellik taşıyan jeopolitik güç dengesi dünya savaşları sonrasında tarihte ilk defa Avrupa dışında küresel bir güç konumuna yükselen ABD'ye geçmiştir. Soğuk Savaş boyunca Kapitalist Blok lideri ABD ile Sosyalist Blok öncü gücü SSCB tarafından oluşturulan ideolojik farklı kutuplar arasında denge sağlama niteliğine sahip jeopolitik ve jeostratejik ağırlıklı merkez Atlantik'ten Pasifik bölgesine doğru bir geçiş yaşamıştır. Nitekim jeopolitik bakımdan ağırlık merkezi geçişlerinde neredeyse tarihin her döneminde Avrasya bölgesi büyük bir çekim merkezi meydana getirmiştir. Bu önemli jeopolitik çekim olgusunun temel nedeni olarak Avrasya'nın bünyesinde bulundurduğu nitelikli enerji kaynaklarının taşıma güzergâhlarının küresel siyasette çok stratejik bir evreye ulaşması gösterilebilir (Çomak, 2011).

Jeopolitiğe yönelik oluşturulan teorilerin belki de en tanınmış olanı Halford Mackinder'ın oluşturduğu Heartland yani kara hâkimiyet teorisidir. Bu teoriyi zamanında nükleer politikaları haklı göstermek amacıyla ABD başkanı Ronald Reagan kullanmasına rağmen günümüzde pek çok çevrelerce halen tartışılmaktadır (Flint, 2006, s. 16-17). Modern jeopolitikçi olarak bilinen ve dönemin ABD eski başkanı olan Jimmy Carter'in ulusal güvenlik danışmanlığı görevini de yürüten Brzezinski, kendi döneminden yaklaşık 70 yıl önce tartışılan bu teoriyi desteklemiş ve ülkenin küresel sistemdeki politikalarının geleceği açısından önemli bir dayanak olduğunu savunmuştur. Bu şekilde Brzezinski, Mackinder ile neredeyse aynı mantık çerçevesinde Avrasya'yı kontrol eden bir devletin Dünya'ya hâkim olacağını savunmaktadır (Dodds, Kuus & Sharp, 2016, s. 5).

Spykman'ın kenar kuşak olarak ifade ettiği Rimland bölgesi, kenar bölgesinde bulunan denizlerle mihver bölge arasında bulunan alanları kapsamaktadır. Bu şekilde Spykman, Mackinder tarafından vurgulanan eski dünya kıtalarına ek olarak yeni dünya kıtalarını yani kalpgâh bölgesinden daha önemli bir konumda gördüğü Avrasya (rimland) çevresine değinmektedir. Nitekim rimland tezi, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Avrasya'da uyguladığı bölge politikasında etkili olduğu görülmektedir (Öngör, 1963, s. 315-316).

Bu çerçevede Brzezinski'nin vurguladığı gibi, Avrasya bölgesi yaklaşık 500 yıl önce kıtaların birbirleriyle siyasal anlamda etkileşime geçmesiyle birlikte hegemonya ilişkilerinin merkezi durumuna gelmiştir. Nitekim farklı düzeylerde dahi olsa Avrasya'da beliren bir güç dünyanın diğer bölgelerine

egemen olmuştur. Bu şekilde Avrasya özel bir konuma gelerek alanda bulunan devletlerin neredeyse her biri dünyanın hâkimiyeti olma ayrıcalığını yaşamıştır (Brzezinski, 2005, s. 13).

Aynı zamanda ABD'nin Rimland kuşağında bulunan ülkelere yönelik Spykman'ın teorisiyle paralel bir şekilde bu alanda konumlanan ülkeleri son derece önemli görmesidir. Bu kuşak üzerinde bulunan "Yunanistan, Türkiye, İran, Afganistan, Uzak Doğu'da ise Çin, Kore, Vietnam" gibi çeşitli devletlerde meydana gelen gelişmelere ABD soğuk savaş süresince dikkat ettiği görülmektedir. Ayrıca bu bölgenin Rusya için de önemli olduğu vurgulanmalıdır. Bu bakımdan ABD'nin bölgeye yönelik izlediği politikalar, Rusya için de hayati anlamda önem taşıdığı vurgulanabilir. Nitekim Rusya'nın kenar kuşağını; "Kuzeydoğu Asya (Çin, Japonya, Kore), Güneydoğu Asya (Vietnam, Tayland, Burma, Malezya), Güneybatı Asya (Hindistan, Afganistan, İran ve bütün Ortadoğu) ve Avrupa" ülkelerinden meydana gelmektedir (Hillebrand, 1984, s. 40).

Buna ek olarak Amerika'nın II. Dünya Savaşı sonrası süreçte uyguladığı politikaların Spykman'ın jeopolitik tezleriyle uyum içinde olduğu vurgulanmalıdır. Kissinger'a göre, ABD yerle bir olmuş dünyanın parçalarını birleştirerek yeni dünya düzenini kurmaya çalışmaktadır. Öyle ki ABD bunları yaparak Avrupa kıtasını iyileştirdiği gibi, Japonya'nın düzelmesinde öncülük etti, daha önce komünist tehdidi altında bulunan Yunanistan, Türkiye, Berlin ve Kore'de bu yayılmanın oluşmasını engellemiştir. Bu gelişmelere ek olarak küresel ölçekte ittifak sisteminde kurduğu gibi dünyanın gelişmesi için gerekli olan teknik nitelikli yardımları öngören kalkınma hamlelerini başlatmıştır. Bu şekilde ABD'nin koruyucu ilkeleri altındaki devletler müreffeh bir düzenin, barış ve istikrarın keyfini sürdürmekteydiler (Kissinger, 2000, s. 690).

ABD'de Brzezinski'nin bu görüşlerini destekleyen nitelikte pek çok teorisyen bulunmaktadır. Bu teorisyenlerden biri de Henry Kissinger'dir. Kissinger, Avrasya bölgesinde ABD dışında rakip bir gücün ortaya çıkması durumunda ABD'nin ileride küresel sistemdeki ekonomik ve siyasi gücünün kaybedebileceğini iddia etmektedir. Fakat Joseph Samuel Nye gibi yumuşak gücü savunan pek çok akademisyen tarafından gücün çoktan Asya'ya kaydığı vurgulanmakla beraber Avrasya'da oynanan satrancın küresel sistemde bir istikrar sağlamayacağını savunmaktadır. Nitekim ABD politik yapıcılar tarafından savunulan süper güç perspektifinde günümüzde askeri, ekonomik ve siyasal bakımından toplumsal birlikteliği sağlayan bir süper gücün olmadığını belirtmektedirler. Bunun yanında günümüzde süper güç konumunun sadece ABD'nin elinde olmadığını ve Rusya, Çin gibi bölgesel düzeydeki güçlerin ekonomik, siyasal ve askeri kapasite açısından ABD ile yaklaşma potansiyellerinin olduğunu, 21. yüzyılda Asya bölgesinde Çin ve Hindistan başta olmak üzere yeni bölgesel ve küresel düzeyde aktörlerin belirleneceğini vurgulamışlardır (Hendrickson, 1997).

Başka bir örnekte Sempa, soğuk savaş şeklinde adlandırılan yoğun rekabet döneminde ABD ile Rusya'nın Avrasya kenar kuşak bölgesinde hâkimiyeti sağlamak amacıyla mücadeleye girdiğini savunmaktadır. Kenar kuşağın büyük bir kısmının Rusya tarafından kontrol edilmesi yani dünya adasında karşı konulamaz bir şekilde Sovyetlerin politik alanda baskı oluşturacağı bir ortam sağlayacaktır. Bu nedenlerden dolayı ABD, 1945'ten itibaren uyguladığı dış politika hedeflerinden biri de bu durumun meydana gelmesini önlemektir. Yani rimland bölgesinin başka bir rakip gücün eline geçmesine engel olmaktır (Sempa, 2002).

Yale Üniversitesi'nin tanınmış profesörlerinden Nicholas Spykman'ın "Barışın Coğrafyası" adlı kitabında (1942) tasavvur ettiği kenar kuşak hâkimiyeti teorisi, ABD tarafından soğuk savaş süresince SSCB ile yürüttüğü mücadelede etkili bir şekilde başvurduğu jeopolitik teorilerden biridir (Kaplan, 2012, s. 90). Soğuk savaşın son bulmasıyla beraber ABD, Avrasya'da hegemonyaya dayalı bir sistem kurma çalışmasının karşısında duran Rusya, eski SSCB topraklarında egemenliğini devam ettirme stratejilerine yönelmiştir. Nitekim ABD ile Rusya arasında yaşanan sorun alanları incelendiğinde başta Hazar bölgesinde bulunan enerji kaynaklarının dünya pazarına aktarılması, NATO'nun doğuya doğru genişleme süreci ve Rusya'nın buna tepkisel bir şekilde geliştirilen stratejiler biçiminde devam etmektedir (Öztürk, 2009, s. 4).

Bu şekliyle Afganistan, büyük satrancın oynandığı alanın neredeyse merkezinde bulunmakta ve Avrasya bölgesinde ABD dışında egemen bir gücün olmaması gerektiği anlayışı ABD'nin dış politikadaki öncelikli durumu neticesinde ülke operasyon üssü durumundadır. ABD'nin temel Avrasya stratejisi, bölgede bulunan güç boşluğunun başka devlet(ler) tarafından doldurulmasını ve küresel düzeyde hegemonyasına karşı çıkabilecek bir güç merkezinin meydana gelmesini önlemek şeklindedir (Brzezinski, 2015, s. 190).

Bu çerçevede ABD'nin enerji politikası, olabildiğince kendi doğal kaynaklarını muhafaza ederken ihtiyaç duyulan enerjinin farklı alanlardan temin edilmesi ve kendisine yönelik oluşabilecek bir enerji jeopolitiğini önlemek üzerine kurulduğu görülmektedir (Erol & Demir, 2012, s. 22). 1990'ların ortasından itibaren başta Zbigniew Brzezinski olmak üzere, pek çok uzman ABD açısından son derecede önemli olan zengin enerji kaynaklarının Avrasya coğrafyasında bulunmasından dolayı Orta Asya bölgesinde kontrolünün sağlanması gerektiğine yönelik görüşler dile getirilmiştir. Buna göre ABD, ismi anılan bölgeye ek olarak Hazar'da bulunan verimli kaynakların kontrolünün sağlanması ve bu kaynakların uluslararası pazara aktarılması için girişimlerde bulunmuştur. Bu stratejik girişimlerin amaçlarından biri de söz konusu bölgelerden sağlanan enerji kaynakların Afganistan ve Pakistan transfer merkezlerinden Hint Okyanusuna taşınımını olası bir seçenek şeklinde görmektedir. Fakat bu amaçların gerçekleşebilmesi için özellikle Afganistan'ın istikrarlı bir şekilde yönetilmesi ve radikal İslami hareketlerden arındırılmasıyla sağlanabilir. Nitekim ABD'nin bu fırsatı kendisine yönelik gerçekleşen 11 Eylül saldırılarıyla yakaladığı görülmektedir (Erhan, 2004, s. 128-133).

ABD, 11 Eylül 2001'de meydana gelen saldırılardan sonra Avrasya'ya yönelik jeostratejik yaklaşımında bölgedeki otoriter yönetimlerin zayıflıklarını, demokratik kurumların eksikliğini, uzun dönemli ekonomik zorlukları, bölge devletlerindeki yaygın yoksulluğu, sınırların geçirgenliği ve etnik farklılıklar arasındaki gerginlikleri kapsayan bir duruma sahiptir. Nihayet bu algıya sebep olan unsurları güçlendiren terör ağlarının gittikçe büyümesi ve Batı pazarlarını hedef alan uyuşturucu trafiğinin engellenmesi hem bölgenin istikrarı bakımından hem de küresel güçlerin dikkatini enerji kaynaklarına çekmesi açısından önemlidir (Hess, 2004, s. 98).

11 Eylül saldırıları, ABD tarihi açısından son derece önemli bir gelişmeyi barındırmaktadır. Nitekim bu saldırılar sonrasında ABD, yürüttüğü siyasette tamamen değişikliğe giderek terörizme karşı savaşta dünyayı adeta iki kutba ayırarak "ya bizimlesiniz ya da değilsiniz" anlayışı çerçevesinde sert güce dayalı bir dış politika izlemiştir. Bu sert güç odaklı dış politika aracılığıyla ABD, dünyanın farklı

bölgelerinde terörizm ve destekçilerine yönelik mücadele kapsamında müdahalelerde bulunmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, ilk olarak El Kaide'yi hedef göstererek Afganistan'a saldırmış ve Afganistan'dan hemen sonra Irak'ın Kitle İmha Silahlarını barındırdığını ve bu silahların teröristlerce kullanabileceği gerekçeleriyle Irak'ı işgal etmiştir.

11 Eylül saldırılarının akabinde ABD Başkanı George W. Bush'un yapmış olduğu basın açıklamasında daha sonra kendisinin dış politika ilkeleri olarak gösterilen Bush Doktrini'ni ortaya koymuştur. Bush konuşmasında ABD'nin özgürlükleri yoğun bir şekilde savunan bir devlet olduğunu vurgulayarak, terörizmle karşı mücadele kapsamında ülkenin sahip olduğu bütün kaynakları maksimum düzeyde kullanacaklarını belirterek dış politikada önemli birtakım değişikliklere gidileceğinin sinyallerini vermiştir. Yine Bush kongrede yaptığı konuşmada, artık küresel bir niteliğe bürünen terör eylemlerinin her türlü yola başvurulacak yok edileceğini ve bunun sadece bir eylemle sınırlı olmayacağını vurgulamıştır. Esasında bu konuşmalarda ABD'nin artık dış politikasında sert güç araçlarını yoğun bir şekilde kullanacağını da vurgulamıştır (Woodward, 2005, s. 120).

Bu kapsamda ABD istihbarat teşkilatları tarafından 11 Eylül saldırılarının yegâne sorumluları olarak Afganistan'da bulunan Taliban örgütü ve Usame Bin Ladin hedef gösterilmiştir. Akabinde ABD, Taliban tarafından Usame Bin Ladin'in kendilerine iade edilmesini aksi takdirde Afganistan'a yönelik sert güç kullanacaklarını deklere etmiştir. Bu çağrıya Taliban'ın olumsuz yanıt vermesi sonrasında Afganistan'a yönelik işgal operasyonları başlayacaktır. Bu bakımdan ABD, Afganistan'a yönelik "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" koduyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesi kapsamında harekâtı kendi güvenliğini savunmayı öngören meşru müdafaa hakkı çerçevesinde geliştirdiğini dünya kamuoyuna açıklamıştır. Nitekim bu operasyonla beraber ABD'nin Avrasya'daki varlığı kalıcı bir duruma gelecek ve harekettten kısa bir süre sonra Taliban yönetimden el çektirilecektir (Ülkü, 2006, s. 81).

Bu politikalara ek olarak ABD'nin Afganistan'a yönelik geliştirdiği son 25 yıldaki stratejiler başlıca üç farklı nitelik barındırmaktadır. Bu niteliklerden ilki, Rusların Afganistan'ı işgal ettiği dönemde İslami direniş hareketlerine yardım sağlamak ve Sovyetlerin ülkeden çekilmesiyle beraber Taliban'a destek olmaktadır. Taliban'a olan desteğinin en önemli nedeni olarak görülebilecek ikinci nitelik ise ABD'nin ülkedeki siyasal birliği sağlayarak Türkmen enerjisinin Afganistan-Pakistan güzergâhından Güney Asya'ya aktarmayı hedeflemektir. ABD'nin Afganistan'a yönelik geliştirdiği politikaların üçüncü niteliği ülkede yaşanan iç karışıklık dönemlerinde ileride meydana gelebilecek gelişmelere hem hazırlıklı olmak hem de bu gelişmeleri belirleyebilmek şeklindedir (Kocaoğlu, 2002, s. 309).

2000'li yıllardaki güç dağılımı dikkate alındığında Brzezinski'nin dış politika anlayışının büyük oranda etkili bir şekilde uygulandığı görülecektir. Nitekim Brzezinski, jeopolitik eksenindeki değerlendirmelerinde daha çok Rusya ve Çin'i ön plana çıkardığı görülmektedir. Öyle ki Brzezinski'ye göre; ABD için gerçekleşebilecek olası istenmeyen durumda Çin, Rusya ve İran'ın büyük koalisyon şeklinde bir araya gelmesidir (Brzezinski, 2005, s. 83). Bu şekilde ABD ideolojik ve ekonomik nüfusuna karşı engel oluşturabilecek bir gücü bölgesel ve askerî açıdan kontrol politikalarını uygulamaktadır. Bu politika öncesinde Sovyetler Birliği'ni engellemeyi amaçlamışken günümüzde Çin'i açık bir şekilde çevreleme stratejisi biçiminde formüle edilmiştir. Soğuk savaşın bitimiyle beraber Rusya ve Çin, ABD'ye yeni rakipler şeklindeki dönüşümü tarihsel ve coğrafik açıdan değişmekle beraber, Brzezinski ve

Kissinger'ın vurguladıkları gibi Avrasya Heartland'ı ABD'nin dış politika pratiklerinde önemli olan durumunu devam ettirmektedir (Kissinger, 2007, s. 813).

ABD'nin jeopolitik eksenli dış politikası bakımından Rusya çok önemli bir durumda bulunmaktadır. Rusya'nın bu konumu sadece sürekli bir düşmanlaştırma üzerinden değil de fırsatlar şeklinde yer verildiği görülmektedir. Öncelikle Rusya ABD'nin Ortadoğu, Çin'in ve Avrupa bölgelerine erişimi için bir köprü görevini üstlenmektedir. İkincisi eski Sovyet toprakları üzerinde bulunan devletlerdeki istikrarsızlık durumları ABD'ye bölgedeki egemenliği sağlamada bazı fırsatlar sunmaktadır. Üçüncü durum ise ABD'nin terör örgütleriyle mücadelesi gibi meselelerde Rusya ile kurduğu ilişkileri jeopolitik politikalar bakımından önemlidir (Shlapentokh, 2006, s. 85-86).

Bu çerçevede ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinde pek çok neden bulunmasına rağmen genel olarak; İran'ı çevrelemek için ülkenin kilit konuma sahip olmasından kaynaklıdır. Taliban'ın önemli bir aktör olarak belirmesiyle beraber hem İran'ın Şii politikalarına karşılık Sünni eksenli tampon bir bölgenin oluşması hem de ülkenin Orta Asya bölgesindeki ticaret güzergâhına yönelik etkisinin yitirilmesi yoluyla alternatif yeni boru hattı güzergâhı politikasının oluşturulmasında uygun bir zeminin sağlanmasıdır. Taliban'ın Usame Bin Ladin'i barındırması ve örgütün teröre destek vermesinin yanında Afganistan'da afyon üretimini elinde bulundurması ve afyon ticaretinden gelir sağlaması ABD'nin stratejik anlamda dikkatini çekmiştir. Bu nedenlerle Afganistan hem bölgede dengenin sağlanması hem de Orta Asya'da bulunan zengin enerji kaynaklarının küresel pazarlara aktarılmasında ABD açısından kilit konumu nedeniyle gittikçe önemli bir hal almıştır (Sarem, 2001, s. 5).

ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında çalışmada daha önce de değinildiği şekliyle dış politikasında keskin birtakım değişikliklere gidilerek bölgesel ve küresel sistemde son derece önemli bir kırılmayı meydana getirecektir. Nitekim ABD, sert güç uygulamaları çerçevesinde Afganistan'ı ve sonrasında Irak'ı kapsayacak şekilde işgale başlayacaktır. Başkan Bush bu dönemde dış politikanın temel hedeflerinden biri olarak ABD'yi dünyanın yegâne hegemon gücü konumuna getirme arayışları Afganistan işgali süresince yaşanan ağır hezimet nedeniyle derin bir yara alacaktır. Nitekim Barack Hussein Obama, yönetime geldiğinde ABD'nin Afganistan'dan onurlu bir şekilde geri çekilmesinin zeminini sağlamaya çalışacaktır. Obama'nın aksine Başkan Donald Trump döneminde, Afganistan'a karşı yoğun bir şekilde çalışmalar yapıldıysa da Başkan Joe Biden döneminde ABD, Afganistan'dan tamamen çekilecek ve ülke yönetimi Taliban'ın eline geçecektir (Kohen, 2008).

Bu şekilde Asya-Kafkasya-Körfez stratejik üçgenin himayesini eline alarak dünyanın tek süper gücü olmayı hedefleyen ABD'nin orta vadeli stratejilerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Böylece ABD, hem Orta Asya'da kendine yakın rejimler oluşturarak hem de Çin'i çevrelemeye yönelik politikaları için bu rejimlerden destek alacaktır. Önümüzdeki süreçte Avrasya bölgesindeki enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamaya yönelik olarak bölgesel düzeyde güvenlik örgütlerinin de kurulmasını sağlayacaktır. Nitekim Orta Asya devletleri de ABD'yi bölgede bulunan büyük devletleri bir dengeleme aracı şeklindeki yaklaşımları ABD'nin politikalarıyla uyumlu bir durumu oluşturmaktadır (Erol, 2004, s. 38).

ABD'de yayınlanan 2002 yılına ait ulusal strateji belgesi ve bilhassa 2006'da yayımlanan ulusal güvenliğe yönelik belgelerde temel hedef olarak otoriter rejimlerin yok edilip yerine liberal demokrasinin tüm dünyada egemen kılması ilan edilmiştir. Bu şekilde küreselleşmiş neo-liberal sistemde ABD'nin küresel piyasaya hâkim olmasının temel noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde ABD'nin küreselleşme olgusuna yaklaşımını yansıtması amacıyla birkaç örnek verilirse, Thomas P.M. Barnett küreselleşme sürecine yönelik ABD hedeflerine ilişkin olarak halen bütünleşmiş durumunda olamayan bir boşluk şeklinde tanımlamaktadır (Barnett, 2005, s. 13). Bu tanımlamada ABD'nin küresel düzeyde ekonomik ve siyasal sisteme dâhil olması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca Barnett, çevrede bulunan ülkelerin merkezdeki ülkelere daha kuvvetli bir biçimde bağımlı olması gerektiğini savunmaktadır (Barnett, 2005, s. 358).

Dünya nüfusunun yarısını barındırması ve Hindistan eklendiğinde 2050'de dünya ekonomi büyüklüğünün yarısını oluşturması bakımından Asya-Pasifik bölgesi günümüzde ABD güncel dış politikasında ve stratejilerinin büyük bölümünde 21.yüzyılda tarihin Asya'da ve Pasifik'te yazılacağına inanmaktadır (Marshall, 2023, s. 90-91).

Özetle jeopolitik unsurlar bakımından büyük satranç tahtası ABD'nin merkezde olduğu bir coğrafik yaklaşımı benimsemektedir. Tezde kullanılan harita Mackinder'ın jeopolitik eksenindeki kara ve deniz hâkimiyet mücadelesinin devam ettirildiği ve ABD'nin Atlantikçilik'in merkezi olarak tasavvur edildiği görülmektedir. Kısacası büyük satranç tahtası tezinde, Avrupa kıta olarak demokratik köprübaşı, eski Sovyet hâkimiyetindeki alanları kara delik şeklinde, Kafkasya ile Orta Asya'da bulunan bölgeleri Avrasya Balkanları olarak tanımlamakta son olarak Doğu Asya'yı Uzakdoğu'nun bir çapası biçiminde nitelendirmektedir (Özey, 2000, s. 124).

E. ÇİN'İN ENERJİ VE BÜYÜK GÜÇ POLİTİKALARI

ABD'nin Barack Hussein Obama dönemiyle beraber özellikle Hint-Pasifik stratejik jeo-politik coğrafyasına yönelik attığı adımlar Pasifik bölgesinin Avrasya kıtasındaki etkinliğini ve küresel siyasetteki konumunu sağlamlaştırmaktadır. Bundan dolayı Asyalı bir güç konumunda bulunan Çin, Hint-Pasifik jeopolitiğinde ABD'nin etkinliğini azaltarak hegemonya girişimlerini engellemek ve nihayetinde Pekin'in temel aktör konumunda olacağı bir düzenin kurulmasını istemektedir. Nitekim 2014 yılı başlarında Xi Jinping, katıldığı Asya'ya yönelik geniş çerçeveli işbirliği ve müttefikliği öngören güven odaklı adımların atıldığı konferansta bölge sorunlarının çözüm merciinin nihayetinde Asyalıların girişimleriyle olacağını ve Asya bölge güvenliğinin yine kendileri tarafından sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bakımdan Pekin yönetimi günümüzde Afganistan üzerinde sağlayacağı başarıyla Asya'nın Batı'ya karşı üstünlüğü yani bu sistemde ABD, Çin statü mücadelesine de farklı bir boyuta taşımış olacaktır" (BBC News, 2014) sözleriyle ifade etmiştir.

Çin'in sanayi gelişimi ve ekonomik atılımları açısından zaruri nitelikte olan enerjinin başka coğrafyalardan sağlanmasından kaynaklı hammadde akışının engelsiz ve sürekli olması ülke dış politika ilkeleri açısından öncelikli bir durum teşkil etmektedir. Çin, büyüyen ekonomisi nedeniyle özellikle 1990'ların sonlarından itibaren enerjiye duyduğu gereksinimi karşılayabilmek amacıyla petrol ithaline, 2000'lerden günümüze değin doğalgaz ithaline başlamıştır. Günümüzde Çin'in enerjiye olan ihtiyacı

giderek yoğunlaşarak arttığı için bu temel ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla kendisine yakın enerji bakımından son derece verimli kaynakları bulunan stratejik Orta Asya ülkelerine yöneldiği görülmektedir. Dolayısıyla Çin enerji kaynakları bakımından dışarıya bağımlıdır. Ayrıca bu bağımlılığın sürdürülmesi, enerjinin güvenli bir şekilde sorunsuz akışının sağlanabilmesi gelecekte Çin'in yüzleşmesi gereken temel nitelikli bir sorunu meydana getirmektedir (Köse, 2020, s. 266).

Bu bakımdan Orta Asya'da bulunan ülkelerle iş birliği, yatırım ve ticari antlaşmalar imzalayan Çin, uyguladığı dış politikanın önemli özelliği ise bölgedeki istikrarın ve güvenliğin sürdürülmesidir. Nitekim Çin, Afganistan ile komşu durumunda bulunan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi devletlerle gelişmiş ilişkileri bulunmaktadır. Nitekim bir kuşak yol projesi bakımından stratejik enerji aktarım güzergâhları konumunda bulunan bu üç aktörün güvenli ve istikrarlı yapısı neredeyse Afganistan ile doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca Çin'in Orta Asya ülkeleriyle 60 milyar doları bulan yatırımlarının olması bölgedeki ülkelerle önemli dış ticaret hacmine sahiptir. Orta Asya bölgesindeki ülkelere enerji ürünleri ithal eden Çin, Afganistan üzerinden bölgeye sızama potansiyeli olan istikrarsızlık eylemlerine karşı da Talibanla ilişkilerini geliştirmek ve örgütle diyalog ortamını sürdürmek istemektedir. Bütün bu durumlara ek olarak, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) birer üyeleri durumunda bulunan Orta Asya devletleri Çin'in uluslararası vizyon politikalarının (Kuşak Yol Projesi) da birer parçasını oluşturmaktadırlar (Chan, 2021).

Bu stratejilerin yanında Çin'in enerjiye olan devamlı talebi ve bağımlılığı nedeniyle ülkenin dış politika anlayışını belirleyen temel unsurların başında güvenli enerji talebi gelmektedir (Karaca, 1990-2010, s. 98). Çin, sanayisi için gerekli olan enerjiyi kendisine yakın olan Orta Asya bölgesindeki önemli enerji nakil borularını güvenli bir duruma getirerek konumunu sağlamlaştırmayı ve enerji merkezine dönüşmek istemektedir. Neticede Çin'in jeopolitik konumu bu duruma olanak sağlandığı düşünülürse enerji hatları yoluyla mevcut ve potansiyel enerji kaynaklarına sahip ülkelerle Asyalı tüketicileri birbirlerine bağlayarak bir nevi Pan-Asya küresel enerji için köprü konumuna gelmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde Çin, kilit konumunun yaratacağı önemli neticelerden biri de stratejik enerji tedarikçisi durumundaki ülkeleri kendine yönelterek bu ülkelerin enerji elde etme çabalarındaki istikrarı ve çeşitliliği sağlayabilecektir. Bu şekilde meydana getirebileceği ikinci önemli durum, geliştirmiş olduğu bu uluslararası enerji nakil hatlarıyla Kore ve Japonya şirketlerinin Çin'deki enerji boru hatlarına yatırım yapmaya teşvik etmektir. Üçüncü sonuç ise Çin'in Pan-Asya küresel enerji merkezine yerleşerek Ortadoğu ve Orta Asya'dan gelen ham petrolün rafine edilme sürecinde önemli bir avantaj elde etmektir (Trough, 1999).

Bu çerçevede Çin, Rusya ve Hindistan'ın önemli ve stratejik nitelikteki müttefiklik yaratma çabası, ilk olarak 1998'de Rusya başbakanı Primakov tarafından dile getirmiştir. Bu politikalarla özellikle ABD'nin Balkanlar'da ve Ortadoğu'da tek taraflı eylemlere girişmesi ve Rusya'nın muhalefetini dikkate almaması sonucunda ABD merkezli oluşabilecek projeleri engelleyebileceklerdir. Neticede Rusya'nın jeopolitik açıdan kilit öneme sahip coğrafyalarda bir eksen yaratma arayışlarına giriştiği görülmektedir. Bu şekilde ABD'nin tek kutuplu hegemonyasına karşılık çok kutupluluğu savunan Rusya'nın Hindistan ve Çin'den destek arayışlarına giriştiği vurgulanmalıdır (Zygar, 2005).

Farklı görüşte olmalarına rağmen Rusya, Çin ve Hindistan'ın geliştirdiği üçlü diyalog mekanizmasını meydana getiren sürecin ABD'yi dengelemek ve yükselmekte olan güçlere karşı alternatif karşı çıkışı sağlamak amacıyla başlattığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim bu üç ülke, ulusal çıkarlarını korumak amacıyla Avrasya bölgesinde ve küresel sistemde böylesi bir istikrar için önemli bir zorunluluk teşkil etmektedir. Böylece Rusya'nın uygulamaya çalıştığı yakın çevre politikasının devam ettirebilmesi eski Sovyet Cumhuriyetleri egemenliğinde bulunan alanlardaki çıkarlarını koruyabilmesi ve nihayetinde SSCB'nin dağılımlığının yaratmış olduğu derin travmaları üzerinden atabilmeyi sağlayabilecektir (Gökırmak, 2011, s. 21).

Nitekim Rusya için gerekli olan istikrar durumu Çin için de gereklidir. Çünkü Çin, günümüzde dünyanın yükselen yeni bir süper gücü olarak ekonomik gelişme bakımından ve bu gelişim sürecinde ticari üstünlüğe yönelik karşı çıkışlarla bölgedeki ticaretini engelleyecek istikrarsızlıklarla mücadele etmeye devam edecektir. Bu şekilde Çin'in kendi iç sorunlarıyla (Doğu Türkistan ve Tibet, Tayvan sorunu gibi) oldukça hassas dış sorunlarını dikkatlice çözmeye çalışırken bir yandan Orta Asya'da yaratılacak barış ve düzen ortamıyla Ortadoğu ve Kafkasya'daki enerji kaynaklarına ve Avrupa pazarlarına erişmek istemektedir (Gökırmak, 2011, s. 21).

Bu bakımdan 21.yüzyıl güç ve hegemonya rekabetinin görüldüğü temel alan olan Asya-Pasifik özelinde Avrasya bölgesi, Çin'in bölgesel hâkimiyet ve küresel liderlik isteğine dayalı politikalarının hangi faktörler tarafından belirleneceği ülkenin enerjiye dayalı jeopolitik yaklaşımları belirleyecektir (Oğultürk & Şahin, 2020, s. 284).

Çin'in Pakistan'la geliştirdiği ekonomik koridorun bir benzerini Afganistan'la oluşturmak suretiyle aralarında oluşturulan bu önemli koridor aracılığıyla bölgedeki çıkarlarını güvence altına almak istemektedir. Bu şekilde Çin'in geliştirmeye çalıştığı doğu-batı yönlü geçişken girişlerin ve projelerin Afganistan ayağının güvenliğini sağlamak istemektedir. Bu nedenle Çin açısından Afganistan'ın istikrarlı durumu, Güney ve Orta Asya'da geliştirdiği enerji ve ulaşım dayalı altyapı projelerinin nihayetinde başarıya ulaşması Afganistan'ın kilit konumdaki rolüne bağlanabilir. Bu bakımdan Çinli yöneticiler, bir kuşak bir yol projesi çerçevesinde Çin-Pakistan arasında geliştirdiği ekonomik koridorun Afganistan'a kadar genişletmek istediklerine dair zaman zaman önemli açıklamalarda buldukları görülmektedir (Tikhonova, 2021).

F. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİYE DAYALI AVRASYA POLİTİKALARI

11 Eylül saldırıları küresel sistemde ciddi bir etki meydana getirmiştir. Bu saldırılarla sistemdeki güvenlik açığı ortaya çıktığı gibi terörizmin uluslararası bir niteliğe bürünmesi nedeniyle AB, terörizmin önlenmesi konusunda aktif politikalar geliştirmeye başlayacaktır. Nitekim 21 Eylül 2001 tarihinde Brüksel'deki terörizm zirvesinde terörizmle etkili bir mücadele yürütülmesi gerektiğine karar verilmiştir (Cebeci, 2013). Bu kapsamda 25 Mart 2004'te "Terörizmle Mücadele Bildirgesi" hazırlanarak terörle mücadele koordinatörlüğü kurulmuştur (European Commission, 2004). AB'nin terörizm eylem planları çerçevesinde öncelikle birliğin güvenliğini sağlamak, terörle aktif ve kesintisiz bir mücadele sürecine girişmek bu hususta ABD ile güvenlik, istihbarat ve eylem planları çerçevesinde yoğun iş birliğine girilmesi konularında kararlı adımlar atmaya başlayacaktır (European Parliament, 2001).

Nitekim sanayide enerjinin ekonomik alandaki üretimin temel bir girdisi durumuna gelmesiyle birlikte önemini artması neticesinde bu alana yönelik stratejilerin ve politikaların geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu şekilde devletlerin veya örgütlerin ekonomik atılımlarında, bölgesel ve küresel düzeydeki sınaî gelişmelerde enerjinin yeterli düzeyde, zamanında ve kesintiye uğramadan uygun fiyatla temin edilmesi son derece önemlidir (İşcan, 2007, s. 125).

Yeryüzünde bulunan doğal kaynak bakımından verimli alanlardan sonra yaklaşık değer bakımından %50 doğalgaz alanında, %75 olarak petrolde dışarıya bağımlı bir durumda bulunan AB, enerji kaynakları çeşitliliği bakımından son derece önemli kaynakları barındıran Hazar ve Orta Asya bölgelerinden enerji ithal etmektedir. Bu nedenle söz konusu alanlar birliğin ekonomik ve siyasal politikaları açısından değerli görülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın bölgeye ilişkin enerji rezerv raporunda, petrol rezervlerinin 15-40 milyar varil; ek muhtemel rezervlerin 70-150 milyar varil olabileceği tahmin edilmektedir. Yine raporda doğalgaz rezervleri için yapılan tahmini rakam ise 6.7-9.2 trilyon metreküp ek değer de yaklaşık 8 trilyon metreküp civarında olduğu varsayılmaktadır. Bu bakımdan bu iki bölge Avrupa Birliği açısından üst politika konularını meydana getirmektedir. AB, ihtiyaç duyduğu kaynakları tedarik ettiği Kuzey Buz Denizi alanındaki kaynakların tükenmesi ve birliğin istikrarsız bir bölge durumundaki Ortadoğu'ya olan enerji bağımlılığını azaltma olanağı elde edebilecektir. Bu durumlara ek olarak AB'yi enerji ithalatı bakımından zorlayan bir diğer husus ise deniz yolu taşımacılığıdır. Birlik deniz yolu aracılığıyla enerji kaynaklarını ithal ederken çevreye de önemli düzeyde zararları olmaktadır. Bundan dolayı AB, ihtiyaç duyduğu enerjiyi yoğun bir şekilde Rusya'dan tedarik ettiği için Rusya ile önemli bir bağımlılık ilişkisi kurmuşsa da günümüzde birliğin ithal enerji konusunda farklı güzergâhlar arayışında olduğu vurgulanmalıdır (Yatar, 2007, s. 106-108).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonrası süreçte AB, enerji güvenliği bakımından birtakım önlem niteliğindeki politikalar geliştirmiştir. Son yıllarda AB, Enerji Şartı Antlaşması'nı belirleyerek enerji arzına yönelik güvenliğini arttıracak ve ihtiyaç duyduğu enerjinin üretimi, dağıtımı ve taşınması konusunda verimliliği artırarak çevreyi koruyacak nitelikteki bir dizi önlemler geliştirmiştir. Nitekim günümüzde AB, TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım, 1993); TRACERA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru, 1995); INOGATE (1995) ve SEERF (Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu) ve benzeri pek çok önemli adımları gerçekleştirerek enerji kaynaklarına yönelik güvenliğin sağlanmasını hedeflemektedir (Yorkan, 2009, s. 27).

Avrupa Komisyonu, 21.yüzyılda ise "Enerji Arzının Güvenliğine Yönelik Bir Avrupa Stratejisine Doğru" isimli "Yeşil Kitabı" yayınlamaya karar vermiş ve küresel sistemde meydana gelen petrol fiyatlarındaki artışın AB'deki enerji alanındaki bağımlılığı artırdığını ve dolayısıyla petrolün enerji piyasalarındaki fiyatı belirlenmesinde önemli bir değer olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu durumun diğer enerji fiyatlarında da yükselişlere neden olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen kitap, AB'nin uzun vadeli enerji stratejilerini ve enerjiye yönelik temel yaklaşımları belirlemesinin yanında çevresel kaygılarını da gözeten birliğin sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı benimsediği görülmektedir. Ayrıca AB, vatandaşlarının refah düzeyinin ve düzgün işleyen bir ekonomi yapısı için piyasadaki enerji akışının kesintisiz bir şekilde

bütün tüketiciler için makul bir fiyat tarifesıyla enerji arzı güvenliğinin sağlanmasına yönelik olması gerektiğini vurgulamaktadır (Green Paper, 2000).

Yeşil kitaba göre AB'nin ivedi bir şekilde harekete geçirilerek enerji piyasasında inovasyon ve yeniliklerin yapılmasının; güvenilir enerji kaynaklarının temininde hem kaynak hem de kaynakların nakledildiği bölgelerin çeşitliliğinin sağlanmasındaki önemi ve gerekliliği vurgulanmaktadır. Nitekim bu hedeflere ulaşıldığı takdirde birliğin ekonomik büyümesi gerçekleşerek güvenlik ve çevre konularına da katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede yeşil kitapta altı temel alan bakımından çalışmaların yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu alanlar başlıca, uluslararası sistemde enerji piyasasında rekabet edebilme, dışarıdan sağlanan enerji kaynaklarında çeşitliliğin sağlanması, bölgesel kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi, örgütün üyeleriyle ve örgüt dışı oluşturulan müttefiklerle dayanışmanın geliştirilmesi, bölgenin kalkınmasında devamlılığın sağlanması, bilgi ve teknolojik alanındaki yeniliklerin sürdürülmesi ve AB'nin dış politika vizyonu şeklinde belirlenmiştir (European Commission, 2006).

Bu çerçevede AB üyesi devletlerin doğal kaynakları yetersiz ve hammadde ihtiyaçları fazla olduğu için hem birliğin hem de üye ülkelerin gelirlerinin büyük çoğunluğunu ekonomik üretimi sürekli kılmak için harcamaktadır. Ancak bu üretimin ise enerji kaynaklarına endeksli olması sebebiyle birliğin enerjiye dayalı politikalar geliştirmesine neden olmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından çıkarılan Yeşil Kitapta bu konulara yoğun bir şekilde değinildiği görülmektedir. Komisyon kitapta, enerji kaynaklarının çeşitlendirmesinin yanı sıra enerji tedarikçilerinin de artırma gerekliliğini önermesi ve bu amaç çerçevesinde Hazar Havzası ve Akdeniz'in Güneyine atıfta bulunması Avrupa Birliği'nin enerji konusundaki genel hedefleri hususunda yol göstermektedir (Green Paper, 2000, s. 69-71).

Enerji kaynakları bakımından önemli ölçüde dışarıya bağımlı olan AB için Avrasya bölgesi ve özelde de Orta Asya enerji havzası önemlidir. Bu nedenle bölgede bulunan ülkelerle AB arasında uzun bir döneme dayanan ve bu ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmelerinin hemen akabinde hayata geçirilen "Ortaklık ve İş birliği Anlaşmaları" ayrıca TACIS Programı kapsamında bölge ilkelerine maddi ve teknik bakımından önemli destekler sağlamaktadır (Erdoğan, 2011, ss. 6-13). Bu şekilde bölge ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler ve iş birliği anlaşmaları çerçevesinde daha çok ticari alanlarda ele alınmış, ekonomik ve ticari konularda uyum sağlama stratejileri üzerinde durulmuştur (Kavalski, 2012, s. 85-91).

Avrupa Birliği'nin 2004 ve 2007 yıllarında genişlemesi ve bu genişlemelerle oluşturulan Avrupa komşuluk politikasına ek olarak 2009'da başlatılan Doğu ortaklığı neticesinde birliğin sınırları giderek Orta Asya Bölgesi'nin sınırlarına yakın bir konuma gelmiştir. Nitekim Orta Asya'nın AB'nin doğu komşularını etkileyen bir pozisyonda olması, bölgenin İran, Afganistan ve Pakistan gibi son derece istikrarsız ve çatışma alanlarının yakınında bulunması neticesinde birliğin bölgeyi ilgilendiren politikalar ortaya koymasını gerekli hale getirmiştir (Kavalski, 2012, s. 32).

Bu bakımdan Orta Asya'nın AB'ye oldukça yakın bir pozisyonda yer alması ve birliğin demokrasi, insan hakları, refah devleti, güvenlik, istikrar bakımından dönüştürülmesi ve AB'ye bölgeden gelebilecek tehditleri engellemek adına birliğin öncelikli bir hedefi haline geldiği görülmektedir. Nitekim Orta Asya'da istikrarın sağlanması Karadeniz, Hazar Denizi ve Afganistan

bölge ve devletleri kapsayan önemli bir coğrafyanın da istikrara kavuşması bakımından son derece gereklidir. Tüm bu amaç ve nedenlerle Avrupa Birliği'nin bölgede istikrarı sağlamak amacıyla öncelikli olarak Avrasya'daki devletlerinde demokrasi ilkelerinin hayata geçirilmesiyle bu devletlerde istikrarlı bir ekonomik kalkınma modeline ve liyakata dayalı iyi bir yönetişime bağlıdır (Hatipoğlu, 2008, s. 3).

Sonuç

Machinder'ın geliştirdiği Kara Hâkimiyet Teorisi ile Sypkman'ın savunduğu Kenar Kuşak Teorisi günümüzde küresel sistemde büyük güçler arasındaki rekabette etkileri olan güncel jeopolitik teorilerdir. Nitekim kara hâkimiyet teorisi tasavvuru çerçevesinde Afganistan'ın kilit önemdeki konumu ve zengin enerji kaynaklarına yakın bir noktada bulunması günümüzün küresel güçleri konumunda bulunan İngiltere, Rusya, ABD, Çin ve AB'nin hegemonya politikalarının ve stratejilerinin şekillenmesinde büyük etkileri olduğu görülmektedir. Bu bakımdan günümüzdeki hegemonya ve güç tartışmalarını, büyük güç stratejilerini ve hedeflerini gerçek anlamıyla kavrayabilmek için söz konusu güçlerin jeopolitik eksende stratejik enerji coğrafyalarında yürüttükleri mücadeleleri dikkate almak gerekmektedir.

Buna göre İngiltere, tarih boyunca sömürge alanlarının güvenliğini sağlamak, stratejik Avrasya bölgesinde bulunan kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak amacıyla Afganistan'a müdahalelerde bulunmuştur. İngiltere'nin bu müdahalelerine karşılık bölgedeki rakibi konumunda bulunan Rusya'nın alanda üstün bir duruma gelmesini engellemeye yönelik politikalar geliştirmiştir. İngilizlerin bu politikaların temelinde bölgesel güç olma ve bölgedeki sömürgelerinin güvenliğini sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir.

İngiltere'nin Afganistan üzerinden sağlamaya çalıştığı üstünlük mücadelesine karşılık Rusya, alan hâkimiyeti bakımından günümüzde dâhi eko-politik geçerliliğini koruyan bölgesel ve küresel hegemonya politikalarını sürdürmektedir. Aleksander Dugin tarafından yoğun bir şekilde gündeme getirilen ve günümüzde Putin tarafından uygulanan Avrasya'ya hâkim olma politikaları noktasında Rusya'nın küresel güç tasavvurunda Afganistan son derece önemli bir kavşak ülke özelliği taşımaktadır. Bu bakımdan Rusya'nın hem bölgesel hem de küresel üstünlük mücadelesinde enerji kaynakları ile Afganistan ve Avrasya bölgesi önemini korumaktadır.

Soğuk Savaş'tan sonra dünya gücü haline gelen ABD'nin günümüzde Avrasya bölgesinde kendi hegemonyasına karşı yeni bir hegemonya kurmaya muktedir devletlerin ortaya çıkmasını engellemek ve küresel üstünlüğünü devam ettirmek amacıyla stratejik enerji kaynaklarının olduğu Avrasya bölgesinde ve Afganistan'a müdahalelerde bulunmaktadır. Nitekim ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra temel hedef olarak Talibanı göstermesine rağmen bölgede uyguladığı politikalarla Avrasya'nın ve Afganistan'ın merkezde olduğu küresel güç tasavvuru geliştirdiği görülmektedir. Bu temelde ABD dış politika yapıcılarının kara hâkimiyet teorisi çerçevesinde Afganistan'a yönelik yoğun stratejiler geliştirdiği vurgulanmalıdır. ABD'nin Afganistan'a müdahalesi başta BM, NATO ve AB gibi uluslararası örgütler tarafından yoğun bir şekilde destek görmesine rağmen ilerleyen dönemde desteğin azaldığı görülmüştür.

Avrupa Birliği, enerjiye olan bağımlılığını azaltmak ve kaynakların birlik üyesi ülkelere aktarılmasındaki sürekliliği sağlamak için Avrasya bölgesindeki stratejik ortaklıklarını ve egemenliğini devam ettirmeye yönelik politikalar geliştirmektedir. Bu şekilde AB, bölgesel aktör ve küresel güç ideallerine ve stratejilerine ulaşmaya çalışmaktadır. ABD'nin Afganistan müdahalesinde ve günümüzde uyguladıkları enerjiye dayalı büyük güç politikalarında AB'nin küresel liderlik stratejilerini uyguladığı görülmektedir. AB, Çin veya Rusya ile yaşanan krizler döneminde Afganistan ve Avrasya bölgesindeki stratejik enerji kaynakları için, bölgesel ortaklıklara yönelik politikalarını devam ettirmiştir. Bundan dolayı AB'nin bölgeye yönelik stratejileri ve hegemonya idealleri artık kalıcı bir duruma geldiği sonucuna ulaşılabilir.

Çin, Avrasya bölgesi genelinde ve küresel sistemde ABD'nin hegemonya arayışlarına karşılık güç kazanmak için Avrasya genelinde ve Afganistan özelinde hegemonya stratejileri geliştirmiştir. Çin'in bölgesel ve küresel stratejilerinin temel odağında bölgedeki önemli enerji kaynakları ve Afganistan'daki güç boşluğunu doldurmaya yöneliktir. Bu politikalarla hem bölgesel çevrenmeden kurtulmak hem de dünya pazarlarına açılarak küresel güç olma politikaları geliştirmektedir. ABD'nin bölgeye yönelik ekonomik ve siyasal alanlardaki hamlelerine kalıcı ve sonuç odaklı adımlar atarak bölge ülkeleriyle stratejik ekonomik temelli ilişkiler geliştirmektedir. Öyle ki ABD sonrası Afganistan'da meydana gelen güç boşluğundan yararlanan Çin, Taliban ile enerji, güvenlik, siyasal vb. geniş nitelikli yoğun ilişkiler geliştirmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde değinildiği gibi literatürde Afganistan'ı konu alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmada ise, Kara Hâkimiyet Teorisi çerçevesinde büyük güçlerin enerji jeopolitiği üzerinde sağlamaya çalıştığı hegemonya stratejileri bakımından Afganistan'ı kilit ülke şeklinde merkeze alması çalışmaya özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Bu açıdan çalışmanın, stratejik öneme sahip Afganistan hâkimiyeti üzerinden küresel güç ve hegemonya tasavvuru arasındaki kilit bağlantıyı ortaya koyması literatüre katkı sağlaması adına önemli bir nitelik taşımaktadır. Çalışmadan hareketle jeopolitik teoriler ışığında önemli görülen enerji jeopolitiği alanında gerçekleştirilebilecek politikaların merkezinde Avrasya bölgesi ve bu bölgenin kilit ülkesi statüsünde olan Afganistan'ın önemini sürdürmeye devam edeceği vurgulanmalıdır.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışma tek yazarlı olduğundan katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma tek yazarlı olduğundan herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Amineh, M. P. & Wina, H. J. Crijns-Graus, (2014). Rethinking EU energy security considering past trends and future prospects. *Perspectives on Global Development and Technology*, 13(5), 757-825.
- Anıl, Ç. (1998-99, Sonbahar-Kış). Afganistan'ın öne çıkışı. *Avrasya Dosyası*, 4(3-4).
<http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3660/422411.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ashworth, L. M. (2010). Revisiting the spirit of 1919: Halford Mackinder geopolitics and the reality of the league of nations. *European Journal of International Relations*, 17(2), 279-301.
- Bal, H. (2002). Afganistan-Türkiye ilişkilerinin başlıca yönleri. *Afganistan Üzerine Araştırmalar* (Der. A. Ahmetbeyoğlu). Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Barnett, T. P. M. (2005). *Pentagon'un yeni haritası*. 1001 Kitap.
- BBC News. (2014). China president speaks out on security ties in asia. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-27498266>
- Biçer, R. Salim S. (2023). *Jeopolitik düşünce: büyük güçler ve Türkiye*. Oğultürk, M. Cem & Şahin, G. (Ed), İngiltere'nin jeopolitik yaklaşımı (251-265) içinde. Yeditepe Yayıncılık.
- Bilge, S. (1958). Jeopolitik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13(3), 150-174.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000055072>
- Boniface, P. (2018). *Herkes için jeopolitik* (Çev. M. Guaye ve F. Süverdem). Erdem Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2000). *Living with Russia*. <https://nationalinterest.org/article/living-with-russia-919>
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri* (Çev. Y. Türedi). İnkılap Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2005). *Tercih*. İnkılâp Kitabevi.
- Brzezinski, Z. & Scowcroft, B. (2009). *Amerika ve dünya* (Çev. M. Aşık). Profil Yayınları.
- Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesi ve Afganistan'da oluşturulan yeni yönetim yapısı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cafersoy, N. (2002). Rus jeopolitik düşüncesinde misyon arayışları. *Avrasya Dosyası*, 8(4), 51-101.
- Cahnman, W. J. (1943). Concepts of geopolitics. *American Sociological Review*, 8(1), 55-59.
- Cebeci, M. (2013). The European Union and weapons of mass destruction terrorism. Kibaroğlu, M. (Ed) , DATR, S. 57-61. <https://www.tmmm.tsk.tr/publication/datr/volumes/datr8.pdf>
- Chan, K. L. (2016, Mayıs). Power language index. http://www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2016/12/Kai-Chan_Power-Language-Index-full-report_2016_v2.pdf
- Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics, the geography of international relations* (3.Ed.). Rowman and Little Field.
- Council Of The European Union. (2019). Council conclusions on the new strategy on central asia. <https://www.consilium.europa.eu/media/39778/st10221-en19.pdf>
- Çeçen, A. (1998-99 Sonbahar-Kış). Afganistan'ın öne çıkışı, *Avrasya Dosyası*, 4(3-4), 98-99.

- Çomak, H. (2011). *Dünya jeopolitiğinde Türkiye*. Hiperlink Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. Küre Yayınları.
- Demir, F. (2010). *Enerji oyunu*. Ayrım Yayınları.
- Doods, K., Kuus, M. & Sharp, J. (2013). *The ashgate research companion to critical geopolitics*. Routledge.
- Dugin, A. (2005). *Rus jeopolitiği: Avrasyacı yaklaşım* (Çev. V. İmanov) 4.Baskı. Küre Yayınları.
- Dugin, A. (2014). *Eurasian mission: An introduction to neo-Eurasianism* Arktos.
- Doğan, S., & Yalçınkaya, A., (2023). Rusya'nın Orta Doğu politikası: Putin dönemi. *Asia Minor Studies*, 11(2), 206-220. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2882656>.
- Erdoğan, M. (2011). *Avrupa Birliği'nin Orta Asya politikaları*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Erhan, Ç. (2004). ABD'nin Orta Asya politikaları ve 11 Eylül'ün etkileri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 123-149. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539584>
- Erol, M. S. (2004). 11 Eylül Türk dış politikasında macera arayışları ve Orta Asya-Kafkasya boyutu. *Avrasya Dosyası*, 10(1), 38.
- Erol, M. S. & Demir, S. (2012). Amerika'nın Karadeniz politikasını yeniden değerlendirmek. *Akademik Bakış*, 6(11), 17-33.
- European Commission (2004), Brüksel Zirvesi Başkanlık Sonuç Bildirgesi, Brüksel, https://www.ab.gov.tr/_300.html
- European Parliament (2001), European Parliament resolution on the extraordinary European Council meeting in Brussels on 21 September 2001, Brüksel, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/afet/20011108/04a_en.pdf
- Flint, C. (2006). *Introduction to geopolitics*. Taylor & Francis Group
- Foster, J. (2008). A pipeline through a troubled land: Afghanistan, Canada and thenew great energy game. *Foreign Policy Series*, 3(1), 1-17. <https://policyalternatives.ca/publications/reports/pipeline-through-troubled-land>
- Fromkin, D. (1980). The great game in Asia. *Foreign Affairs*, 58(4), 937-938. www.jstor.org/stable/20040512
- Gökırmak, M. (2011). Afganistan: Bölgesel rekabet ve yeni açılımlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 7-42. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrti/issue/7530/99182>
- Gökmen, S. R. (2010). *Jeopolitik ve uluslararası ilişkiler çalışması* (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Green Paper (2000). Towards a Europe an strategy for the security of energy supply. *European Commission*. http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/doc/green_paper_energy_supply_en.pdf
- Halatçı, Ü. (2006). 11 Eylül terörist saldırıları ve Afganistan operasyonunun bir değerlendirilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(7), 80-98.
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik* (Çev. A. Ağaoğlu & F. Şammedov) (1.Baskı). Babıal Kültür Yayıncılığı.

- Hatipoğlu, E. (2008). Avrupa Birliği Orta Asya ilişkilerinde yeni bir stratejiye doğru (mu?). *OAKA*, 3(5), 1-25.
- Hendrickson, D. C. (1997, Kasım-Aralık). The grand chess board: American primacy and its geostrategic imperatives book review. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1997-11-01/grand-chessboard-american-primacy-and-its-geostrategic>
- Hess, M. (2004). Central Asia: Mackinder revisited?. *The Quarterly Journal*, 3(1), 95-106. <https://www.jstor.org/stable/26323024>
- Hillebrand, C. D. (1984). *The rimland of Northeast Asia: A study of Soviet power projection*. Air Command And Staff Colleg Air University Student Report.
- İşcan, İ. H. (2007). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceği açısından Avrupa Birliği enerji güvenliği sorunu. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi*, 1(2), 113-168.
- İşyar, Ö. G. (2004). *Bölgesel ve global güvenlik çıkarları bağlamında Sovyet-Rus dış politikaları*. Alfa Yayınları.
- Kaplan, R. D. (2012). *The revenge of geography: What the maps tell us about the coming conflicts and the battle against fate*. Random House.
- Karaca, R. K. (2012). Çin'in değişen enerji stratejisinin dış politikasına etkileri (1990-2010). *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 93-118. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39281/462589>
- Karaca, R.K.&Yüce, M. (2023). *Jeopolitik düşünce: büyük güçler ve Türkiye*. Oğultürk, M. Cem&Şahin, G. (Ed), Çin merkezli dünya düzeni anlayışını belirleyen jeopolitik yaklaşımlar (266-284) içinde. Yeditepe Yayıncılık.
- Kavalski, E. (2012). Central Asia and the rise of normative powers: Contextualizing the security governance of the European Union, China and India. Bloomsbury Academic. <https://www.bloomsbury.com/au/central-asia-and-the-rise-of-normative-powers-9781441173881/>
- Khanna, P. (2011). *Yeni dünya düzeni*. Pegasus Yayınları.
- Kireççi, M. A. (2011). *Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya politikaları raporu*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/abd_ortaasya_raporu.pdf
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi* (Çev. İ. H. Kurt). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H. (2007). *Diplomacy* (Çev. İ. H. Kurt). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kleveman, L. (2004). *Yeni büyük oyun: Orta Asya'da kan ve petrol*. Everest Yayınları.
- Kocaoğlu, T. (2002). Afganistan ulusal sorununun uluslararası boyutları. *Afganistan Üzerine Araştırmalar* (Der. A. Ahmetbeyoğlu). Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Kohen, S. (2008). Bush'un bıraktığı miras. *Milliyet Gazetesi* 05.11.2008, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/bush-un-biraktigi-miras---1011902/>.
- Köse, G. (2020). Orta Asya (Türkistan) enerji meselesi: Enerji potansiyeli ve aktörler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(72), 254-275.
- Lacoste, Y. (2008). *Büyük oyunu anlamak, jeopolitik: Bugünün uzun tarihi*. NTV Yayınları.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The geographical journal*, 170(49), 421-437.

- Mackinder, H. J. (1919). *Democratic ideals and reality*. Henry Holt and Company.
- Marshall, T. (2023). *Coğrafya mahkûmları: Dünya'nın kaderini değiştiren on harita* (Çev. M. Doğruer) 9. Baskı. Epsilon Yayınevi.
- O'Hara, S. & Heffernan, M. (2006). From geo-strategy to geo-economics: The 'heartland' and British imperialism before and after Mackinder. *Geopolitics*, 11(1), 54-73.
- Oğultürk, M. Cem&Şahin, G. (2023) (Ed). *Jeopolitik düşünce: büyük güçler ve Türkiye*. Yeditepe Yayıncılık.
- Oğuz, E. (1999). *Afganistan*. Cep Kitapları.
- Onay, Y. (2023). *Jeopolitik düşünce: büyük güçler ve Türkiye*. Oğultürk, M. Cem&Şahin, G. (2023) (Ed), jeopolitik gerçekler ve Rus büyük güç politikası (225-236) içinde. Yeditepe Yayıncılık.
- Orban, A. (2008). Power, energy and the new Russian imperialism. <https://www.jstor.org/stable/26591206>
- Owens, M. T. (2015). In defense of classical geopolitics. *Orbis*, (8), 463-478. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.08.006>
- Öngör, S. (1963). Siyasi coğrafya ve jeopolitik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 18(1), 301-316. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37420>
- Özey, R. (2000). *Dünya hâkimiyet teorileri ve merkezi Türk hâkimiyet teorisi*. Marifet Yayınları.
- Özey, R. (2017). Mackinder'in heartland teorisinin düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 1(35), 95-100.
- Özsavaş Atay, S. (2016). Klasik jeopolitik yaklaşımlar ve eleştirel jeopolitik söylem. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 144-155.
- Öztürk, A. (2009). Rusya-Gürcistan krizi: Yerel bir çatışma, küresel yansımalar. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurulu*, 4(7), 1-27.
- Öztürk, O. M. & Sarıkaya, Y. (2005). *Uluslararası mücadelenin yeni odağı Karadeniz*. Platin Yayınları.
- Parlar, S. (2003). *Barbarlığın kaynağı petrol*. Anka Yayınları.
- Qazi, A. (1997). *Afganistan*. <https://www.afghan-web.com/history/chronology/>
- Raşid, A. (2001). *Taliban: İslamiyet, petrol ve Orta Asya'da yeni büyük oyun*. Everest-Mozaik Yayınları.
- Roux, J. P. (2001). *Orta Asya tarih ve uygarlık* (Çev. L. Arslan). Kabalcı Yayınevi.
- Samur, H. (2012). AB'nin Orta Asya politikası: İdealist söylemlerin yetersiz eylemlerle yürütülme çabası. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1-29.
- Sander, O. (1998). *Siyasi tarih (1914-1994)*. İmge Kitabevi.
- Saray, M. (2002). *Afganistan ve Türkler*. ASAM Yayınları.
- Sarem. (2001). Afganistan ve Taliban hareketi ile ABD, Rusya Federasyonu, Pakistan, İran, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin Afganistan'a yönelik politikalarının değerlendirilmesi. *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Araştırma Merkezi*. SAREM Yayınları.
- Sempa, F. P. (2002). *Geopolitics: From the cold war to the 21st century*. Transaction Publishers.

- Sevim, C. (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği. *Journal Of Yaşar University*,7(26), 4378-4391.
- Shlapentokh, D. (2006). Russia's approach to USA: Between hate and love. *Journal Of International Affairs*, 11(3-4), 85-102.
- Sönmezoğlu, F. (1989). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. Filiz Kitabevi.
- Spykman, N. J. (1944). *The geography of the peace* (Ed. H. R. Nicholl). Harcourt, Brace And Company.
- Şahin, A. (2010). Afganistan raporu ve çözüm stratejisi. GASAM. <https://gasam.org.tr/afganistan-raporu-ve-cozum-stratejisi/>
- Tikhonova, P. (2021). China preparesto move into Afghanistan with \$62 billion "belt and road" initiative as American troops leave. *Insider Paper*. <https://insiderpaper.com/china-belt-and-road-afghanistan-us-forces-leave/>
- Troush, S. (1999). China's changing oil strategy and its foreign policy implications, (Sonbahar 1999). *The Brookings Institution, Center For Northeast Asian Policy Studies*. http://www.brookings.edu/articles/1999/fall_china_troush.aspx
- Tsygankov, A. P. (2003). Mastering space in Eurasia: Russia's geopolitical thinking after the Soviet break-up. *Communist And Post-Communist Studies*. 36(1), 101-127. https://www.researchgate.net/publication/223800527_Mastering_Space_in_Eurasia_Russia's_Geopolitical_Thinking_After_the_Soviet_Break-up
- Turan, A. (2010). Hazar havzasında enerji diplomasisi. *Bilge Strateji, Jeopolitik, Ekonomi-Politik Ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2-38.
- Uslu, N. (2006). *Türk dış politikası yol ayrımında, soğuk savaş sonrasında yeni sorunlar yeni imkânlar ve yeni arayışlar*. Anka Yayınları.
- Ülkü, İ. (2002). *Moskova'yla İslam arasında Orta Asya*. Kum Saati Yayınları.
- Woodward, B. (2005). *Bush savaşta* (Çev. Ş. Kamcez) (1. Baskı). Arkadaş Yayınları.
- World Bank. (2019). World integrated trade solution. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2019/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>
- Yatar, Y. (2007). *Avrupa Birliği enerji politikası ve bu politika bağlamında Hazar havzası enerji kaynaklarının önemi* (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetişgin, M. (2006). Rusların Türk toprakları üzerinde yayılmasının sebepleri üzerine bazı düşünceler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 671-702. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/553>
- Yorkan, A. (2009). Avrupa Birliği'nin enerji politikası ve Türkiye'ye etkileri. *Bilge Strateji*, 1(1),24-39.
- Zygar, M. (2005). The third among the equals. *Kommersant*. <http://www.kommersant.com/page.asp?id=582650>.

